

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ВОЗНЮК ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 371.2 (09)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В УМОВАХ
ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня доктора педагогічних наук

Житомир – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Дубасенюк Олександра Антонівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Вихрущ Анатолій Володимирович,
Тернопільський національний
економічний університет,
завідувач кафедри психологічних
та педагогічних дисциплін;

доктор педагогічних наук, професор
Жуковський Василь Миколайович,
Національний університет "Острозька
академія",
декан гуманітарного факультету;

доктор педагогічних наук, професор
Чернілевський Дмитро Володимирович,
Вінницький соціально-економічний
інститут Університету "Україна",
професор кафедри соціальної роботи

Захист відбудеться 16.09.2014 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 16 серпня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Аналіз сучасної соціокультурної ситуації та наукових джерел засвідчують, що людська цивілізація входить в якісно новий інформаційний стан, який супроводжується докорінними цивілізаційно-парадигмальними змінами в науці як формі суспільної свідомості та, відповідно, в системі сучасної освіти. Це позначається на трансформації педагогічних ідей і теорій щодо головної рушійної сили освіти – педагога як професіонала та особистості.

В освітніх документах – Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Державній програмі "Вчитель", законі України про вищу освіту – наголошується на завданні щодо формування особистості педагога відповідно до сучасних глобалізаційних процесів, які висувають нові вимоги, зумовлені суттєвим підвищенням якості освітніх послуг, інтенсифікацією інформаційних процесів, входженням людства в еру інформаційної цивілізації, що виявляє нові форми функціонування та засвоєння знань і шляхів їх моніторингу. За нових умов докорінно трансформуються особистісні параметри вчителя епохи тоталітарних режимів та панування знаннєвоцентричної освітньої парадигми. Нині він перестає бути головним джерелом знань, значно підвищуються вимоги до особистісних рис. Відповідно, актуальним постає завдання побудови узагальненої і збагаченої концептуальної моделі особистості педагога, одним із шляхів досягнення чого є аналіз процесу її розвитку у період цивілізаційних та парадигмальних освітніх змін.

У зв'язку з цим актуалізуються новітні гуманітарно та професійно орієнтовані парадигми освіти, освітні напрями, прогресивні аспекти розвитку педагогічної думки. Процес становлення цих парадигм, що зумовлює нові вимоги до особистості педагога-професіонала, відбувається за умов докорінних цивілізаційних змін, що виявляють різного роду кризи, які мають як позитивні, так і негативні наслідки для освітньої галузі.

Проблема кризи як головного показника епохи цивілізаційних змін, визначається однією з ключових у сфері гуманітарного знання й порушується в працях науковців, починаючи з кінця XIX століття. Так, Ф. Ніцше відзначав кризу християнської моралі, Р. Генон – сучасного світу в цілому, О. Шпенглер – європейської культури, А. Швейцер – світогляду, А. Тойнбі – західноєвропейської християнської цивілізації. Загалом, аналіз проблем, пов'язаних із цивілізаційним розвитком містяться в дослідженнях зарубіжних (А. Тойнбі, Г. Маркузе, Д. Белла, Х. Ортега-і-Гассета, Е. Тоффлера, К. Ясперса), та вітчизняних (В. П. Андрущенко, М. О. Бердяєва, В. І. Вернадського, В. Г. Кременя, М. М. Моїсєєва, П. О. Сорокіна, В. С. Стюпіна та ін.) учених.

Суттєво, що проблема розвитку особистості, яка з погляду Б. Г. Ананьєва, І. Д. Беха, А. В. Петровського, В. А. Петровського, В. О. Татенка є метою розвитку людини, є найбільш важливою серед інших освітніх проблем. Враховуючи, що найбільш істотною й універсальною властивістю світу в

цілому і кожного його окремого елементу є рух, зміна, розвиток, то розвиток людини, зокрема й педагога, постає його фундаментальною характеристикою, яка визначає решту людських якостей. Поняття “особистість” використовується у науковій літературі в багатьох значеннях. Особистість є найбільш складним предметом наукового розгляду щодо з'ясування її сутності, що потребує спеціальних міждисциплінарних та трансдисциплінарних досліджень. Відтак, розвиток людини, її особистості є вкрай важливою практичною і світоглядною проблемою на початку третього тисячоліття історії людства.

У науковій літературі знаходить висвітлення низка аспектів розвитку особистості вчителя: психологічні проблеми формування особистості вчителя (С. Д. Максименко, В. А. Семиченко, Т. С. Яценко та ін.); соціально-педагогічні аспекти розвитку особистості педагога (Б. Ф. Баєв, Ф. М. Гоноболін, Л. В. Долинська, М. І. Дьяченко, І. О. Кандибович, А. Й. Капська, Є. О. Климов, Я. Л. Коломенський, Н. В. Кузьміна, М. В. Левченко, В. О. Сластьонін та ін.); розвиток особистості як суб'єкта професійної діяльності (С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн, В. Д. Шадриков); становлення особистості як професіонала (С. П. Бочарова, А. К. Маркова, Ю. К. Стрелков, В. С. Медведев, Г. В. Попова, Е. А. Клімов та ін.); формування готовності особистості до професійної діяльності (К. О. Абульханова-Славська, Г. О. Балл, А. В. Брушлинський, С. Я. Батишев, О. М. Леонтьєв, Я. Л. Коломинський, Н. Л. Коломинський, В. В. Чебишева та ін.); особистісно-професійний розвиток і саморозвиток фахівців (Б. Г. Ананьєв, С. Я. Батишев, Л. С. Виготський, Б. Г. Гершунський, В. П. Зинченко, О. М. Леонтьєв, Н. Г. Ничкало, К. Роджерс, С. Л. Рубінштейн, М. М. Скаткін, Е. Е. Симаюк, В. І. Слободчиков, Е. Фромм, Е. Ф. Зеєр, Н. В. Кузьміна, А. А. Вербицький та ін.); типологічний підхід до вивчення особистості вчителя (А. К. Маркова, В. Ф. Моргун та ін.); проблеми адаптації особистості, зокрема й вчителя, до соціальних змін, що спостерігаються в умовах соціальної нестабільності (М. Й. Варій, Л. Г. Дикая, О. А. Донченко, Г. В. Ложкін, Д. І. Фельдштейн та ін.); різні аспекти особистісної ідентичності педагога (Н. В. Антонова, В. А. Орлов, М. Н. Рубінштейн та ін.).

Зазначені напрями психолого-педагогічних досліджень, які засвідчують про надзвичайну актуальність проблем професійної освіти в контексті розвитку особистості, зумовлюють теоретичну необхідність інтеграції існуючих парадигмальних напрямів вивчення розвитку особистості педагога. Цей процес виявляє низку суперечностей між традиційними та новими підходами до розвитку особистості педагога, що спираються на принципи міждисциплінарного синтезу й інтегративності, а саме:

- між прискоренням темпів розвитку суспільства і здатністю освіти готувати фахівців до діяльності за умов мінливого інформаційно-технологічного середовища;
- між швидкими змінами виробничих та освітніх технологій і недостатніми навчальними ресурсами сучасної освіти, неспроможної повною мірою

реалізувати ці зміни;

- між вимогами суспільства до особистості педагога і недостатнім рівнем розвитку його професійно-особистісних якостей;
- між змістом духовних цінностей особистості педагога і соціально-педагогічними формами їх реалізації;
- між системою освіти, вибудованої відповідно до ідеалів і норм класичної науки, і відкритою моделлю освіти, зміст якої має бути багатограним й варіативним;
- між об'єктивною необхідністю високого рівня творчої діяльності вчителя і неможливістю соціально-економічних умов їх забезпечення.

Відтак, сучасна педагогічна наука у всьому розмаїтті її парадигмальних напрямів і підходів до аналізу проблеми розвитку особистості педагога-професіонала має бути спрямована на фундаментальне розв'язання суперечностей, які виникають у процесі формування особистості суб'єктів навчальної діяльності.

Зазначене вище зумовило тему дисертаційної роботи: **"Теоретико-методологічні засади розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки з комплексних тем "Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ступеневої освіти" (РК 0110U002274), "Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах Європейської інтеграції" (РК 0110U002110) Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Тема дисертації затверджена вченою радою ЖДУ імені І.Франка (протокол № 7 від 29. 01. 2009 р.) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 9 від 29. 04. 2010 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад розвитку особистості педагога в умовах сучасних цивілізаційних змін, у розробленні та експериментальній перевірці концептуальної моделі та науково-методичної системи розвитку особистості педагога.

Для досягнення мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Обґрунтувати та реалізувати методологічний базис дослідження проблеми розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін.
2. Проаналізувати категоріально-поняттєвий апарат досліджуваного феномену.
3. Дослідити цивілізаційні зміни та тенденції розвитку освіти й особистості педагога.
4. З'ясувати стан дослідження окресленої проблеми, проаналізувати провідні теорії розвитку особистості на міждисциплінарному рівні.
5. Розробити концепцію особистості педагога в контексті цивілізаційних

трансформацій.

6. Побудувати інтегральну модель особистості педагога та концептуальну модель його розвитку в умовах цивілізаційних змін.

7. Розробити й експериментально перевірити концептуальну модель та ефективність науково-методичної системи розвитку особистості педагога в післядипломній освіті.

Нормативну базу дослідження становлять принципи загальнодержавних документів, у яких відображено основні ідеї національної освіти: Конституція України, Закони України "Про освіту", "Про вищу освіту", Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття), Державна цільова програма "Вчитель", Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Закон про вищу освіту, "Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності", "Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року", проекти Концепції педагогічної освіти в Україні та Концепції освіти дорослих в Україні.

Об'єкт дослідження: розвиток особистості педагога у процесі цивілізаційного поступу людства.

Предмет дослідження: теоретико-методологічні засади розвитку особистості педагога в умовах сучасних цивілізаційних змін.

Хронологічні межі дослідження окреслюються періодом найбільш драматичних та наріжних цивілізаційних змін на історичному тлі розвитку людської цивілізації – 80-ті роки ХХ – початок ХХІ століття.

Концепція дослідження ґрунтується на його меті дослідження, науково-теоретичних засадах та окреслюється відповідними концептуальними ідеями, що реалізуються на методологічному, теоретичному та практичному рівнях.

Методологічний концепт відображає філософські та загальнонаукові положення щодо теорії систем, законів наукового пізнання, закономірностей соціально-економічного і культурного розвитку людської цивілізації загалом та педагогічної дійсності зокрема; передбачає реалізацію фундаментальних філософських і загальнонаукових ідей та положень щодо взаємообумовленості, цілісності предметів і явищ педагогічної дійсності, ідей філософії освіти, а також окреслює взаємозв'язок різних підходів загальнонаукової й конкретно наукової методології до аналізу та виявлення тенденцій розвитку освіти як системи і суспільного інституту в умовах сучасних цивілізаційних змін.

Теоретичний концепт окреслює систему ідей та концептуальних положень людиномірної особистісно орієнтованої парадигми освіти, вихідних базових категорій у межах гуманістичних та демократичних напрямів розвитку особистості педагога в системі неперервної освіти.

Практичний концепт передбачає науково-прогностичне обґрунтування концепції та інтегральної моделі особистості педагога як трансцендентальної сутності, науково-методичної системи та методики розвитку особистості в умовах цивілізаційно-парадигмальних трансформацій, які докорінно змінюють соціальну

роль і функції педагога та вимагають поглибленого аналізу цього явища.

Основна концептуальна ідея дослідження полягає в тому, що кризові цивілізаційні зміни докорінно трансформують роль педагога в сучасному суспільстві, коли особливі актуальності набуває положення, що тільки особистість може формувати і виховувати особистість. У цьому контексті особливого значення набувають особистісні якості педагога-фахівця та докорінні парадигмальні трансформації, що спричиняють певну зміну теоретико-методологічних засад системи психолого-педагогічних наук щодо орієнтації на комплексні дослідження. Зазначений процес виявляє потребу в комплексному вивченні розвитку людини в межах індивідуальної освітньої траєкторії, що передбачає міждисциплінарний аналіз закономірностей та механізмів цілісного розвитку педагога. За таких умов особистість розуміється як мета розвитку людини, яка поєднує всі її характеристики на рівні особистісних новоутворень – нових інтегральних якостей. Відтак, особистість як вершина та мета розвитку людини постає системною властивістю цілого, до якого не зводяться якості його складових. Тому особистість педагога не є сумою його професійно-педагогічних якостей, але реалізує їх крізь призму особистісного потенціалу.

Методологічною основою дослідження є: провідні положення теорії пізнання та її основні принципи (історизму, системності, об'єктивності, взаємозумовленості та взаємозв'язку); теоретичні уявлення про організацію освітнього процесу; діалектичний зв'язок явищ об'єктивної й суб'єктивної дійсності, єдність свідомості та діяльності в процесі формування особистості педагога; діалектичний принцип зв'язку теорії та практики у розумінні світу; ідея трансформації суспільних цінностей в особистісні новоутворення. Дослідження також ґрунтується на філософських положеннях про соціальну сутність людини, свободу вибору як вираження морально-духовного ядра особистості; про формування особистості в єдності пізнання, спілкування і діяльності, а також діалектичні принципи професійного розвитку особистості. До методологічних основ дослідження належать також і авторські напрацювання – універсальна парадигма розвитку, логіко-евристична педагогіка та ін.

Теоретичну основу дослідження становлять: положення наукових праць з проблем педагогіки, психології, психофізіології, психофізики, професіографії, праксеології, медицини, філософії, соціології, культурології, релігієзнавства, міфології, антропології, акмеології, екології; положення та провідні ідеї системно-структурного підходу до аналізу педагогічних явищ (В. Г. Афанасьєв, Л. Барталанфі, І. В. Блауберг, Н. В. Кузьміна, К. К. Платонов, В. М. Садовський, А. І. Уйомов, Ю. Г. Юдін та ін.); філософські концепції цілісності (В. В. Кизима, І. З. Цехмістро та ін.); теорії освітніх систем та їх розвитку (А. М. Алексюк, Ю. К. Бабанський, В. П. Безпалько, Б. С. Гершунський, С. У. Гончаренко); концепції функціонування та розвитку освітніх систем в умовах глобалізації та цивілізаційних трансформацій

(В. П. Андрущенко, Г. П. Васянович, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, В. С. Лутай, П. Г. Щедровицький); особистісно орієнтована парадигма освіти (І. Д. Бех, В. М. Доній, В. Г. Кремень, С. І. Подмазін, О. В. Сухомлинська та ін.); теоретичні підходи до вивчення особистості як активного суб'єкта навчально-професійної діяльності (Г. О. Балл, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, Г. В. Ложкін, В. А. Семиченко, С. Л. Рубінштейн, та ін.); концептуальні ідеї щодо сутності і структури активної позиції особистості (Л. І. Божович, В. І. Войтко, В. М. Мясіщев, Б. Д. Паригін, С. Л. Рубінштейн та ін.); концепції щодо співвідношення особистого та соціального (О. Г. Мороз, Н. Г. Ничкало, В. О. Сластьонін, Л. Ф. Спирін та ін.); психолого-педагогічні теорії особистості та її розвитку в процесі діяльності (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, Б. М. Теплов, Г. І. Щукіна та ін.); теоретичні положення креативної педагогіки (В. О. Моляко, Ю. З. Гільбух, С. О. Сисоєва та ін.); концепції розвитку творчого стилю діяльності педагога (О. Є. Антонова, В. О. Кан-Калік, Н. Д. Нікандров, Н. Ю. Посталюк, М. М. Поташник та ін.); дослідження особистісно-професійного розвитку і саморозвитку фахівців (Б. Г. Ананьєв, С. Я. Батищев, Л. С. Виготський, В. П. Зинченко, О. М. Леонтьєв, К. Роджерс, М. М. Скаткін, Е. Е. Симаюк, В. І. Слободчиков, Е. Ф. Зеєр, Н. В. Кузьміна, А. А. Вербицький та ін.); теорії формування особистості в різних педагогічних системах (А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський та ін.); теорії розвитку професійно-освітньої галузі в умовах неперервної освіти (П. Бертальген, Х. Дейва, А. Делсон, Р. Кідд, З. Фор, Т. Хюген, Н. В. Абашкіна, Г. О. Балл, С. У. Гончаренко, С. Квятковські, В. І. Луговий, Н. Г. Ничкало, В. А. Семиченко, Л. П. Пуховська, К. Чарнецькі та ін.); теорії професійної діяльності вчителя (Н. М. Бібік, Н. В. Бордовська, П. М. Воловик, Н. В. Гузій, О. А. Дубасенюк, В. Т. Лозовецька, Н. Є. Мойсеюк, С. О. Мусатов, О. М. Пехота, І. П. Підласий, А. О. Реан, О. Я. Савченко, М. М. Фіцула та ін.); принципи дистанційної професійної освіти (В. Ю. Биков, М. І. Михальченко, Л. О. Лещенко, П. В. Стефаненко та ін.); дослідження проблем післядипломної освіти педагогічних працівників (В. І. Бондар, І. П. Жерносець, Е. Еріксон, Д. Корріган, М. Ю. Красовицький, С. В. Крисюк, А. І. Кузьмінський, В. І. Маслов, Л. Міллер, В. В. Олійник, Н. Г. Протасова, Т. І. Сущенко, П. В. Худоминський, М. Хаберман та ін.); підходи до розвитку професійно значущих якостей особистості педагога (Є. С. Барбіна, В. П. Безпалько, Т. А. Ільїна, М. С. Каган, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, В. О. Сластьонін, Г. С. Сухобська та ін.), до структури професійно-педагогічної діяльності (Ю. Н. Кулюткін, Н. Б. Новік, О. С. Смірнова та ін.), до професійної адаптації й морально-правової відповідальності вчителя (Г. П. Васянович, О. Г. Мороз, Є. М. Павлютенков, Р. І. Хмелюк та ін.); основні положення андрагогіки (М. Ноулз, П. Джарвіс, Р. Сміт; О. А. Дубасенюк, Л. Б. Лукьянова, А. О. Деркач, С. І. Змейов, Н. В. Кузьміна, Л. Є. Орбан, Л. Турос та ін.).

Методи дослідження. Для реалізації основних завдань дослідження на різних

його етапах було використано систему теоретичних, емпіричних і статистичних методів, а саме: *теоретичний аналіз* – для концептуалізації філософської та психолого-педагогічної наукової літератури, вивчення нормативно-правових документів у галузі освіти, словників, енциклопедій, Інтернет-ресурсів, авторефератів, дисертацій, досвіду роботи вчителів-практиків, провідних учених; *хронологічний* – з метою з'ясування гносеологічних та історичних меж дослідження, виявлення закономірних взаємозв'язків у процесі визначення предмету дослідження; *моделювання та технологічне проектування* – для обґрунтування науково-методичної системи розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін; *узагальнення* – для опрацювання та інтерпретації необхідної документації, продуктів дослідно-пошукової та практичної діяльності педагогів; *обсерваційні* (тестування, анкетування, інтерв'ювання, бесіди, пряме і непряме педагогічне спостереження, самоспостереження) – з метою побудови психолого-педагогічного портрета сучасного педагога та виявлення чинників розвитку його особистості в умовах цивілізаційних змін; *педагогічний експеримент* – для визначення якісних і кількісних показників на кожному етапі дослідження, перевірки ефективності моделі та науково-методичної системи розвитку особистості педагога; *математичної статистики* – для виявлення особливостей упровадження в освітній процес теоретичних та практичних здобутків дисертанта.

Організація дослідження. Дослідження охоплювало такі етапи наукового пошуку.

На першому – теоретико-концептуальному етапі (2009-2010 р.) – обґрунтовано актуальність дослідження; з'ясовано його теоретико-методологічне підґрунтя; окреслено провідні наукові підходи; проаналізовано відповідну джерельну базу, категоріально-поняттєвий апарат дослідження, цивілізаційні зміни та їх освітні наслідки; простежено парадигмальні тенденції розвитку освіти й особистості педагога у сучасну епоху.

На другому – аналітико-пошуковому етапі (2010-2011 р.) – розроблено та затверджено програму експериментально-дослідної роботи; організовано й проведено комплексний моніторинг розвитку особистості педагога у загальноосвітніх навчальних закладах, ВНЗ та віртуальному освітньому просторі; визначено особливості особистісного розвитку педагогічних працівників та з'ясовано вплив соціальних чинників на цей процес.

На третьому – експериментальному етапі (2011-2013 р.) – здійснено організацію констатувального етапу експерименту; розроблено концепцію, інтегральну модель та науково-методичну систему розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін; здійснено формувальний етап експерименту на основі інноваційних технологій особистісного розвитку та саморозвитку завдяки оволодінням педагогами теоретичних знань та організації творчих динамічних тренінгових груп, лекційних і тренінгових занять з проблем розвитку особистості вчителя у визначеному напрямі.

На четвертому – узагальнюючому етапі (2013-2014 р.) – здійснено

статистично-кількісний описовий аналіз та узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи; підготовлено і впроваджено в педагогічну практику навчально-методичне забезпечення щодо реалізації ефективних шляхів розвитку особистості педагога у системі неперервної освіти та самоосвіти в умовах цивілізаційних змін; розроблено систему прогнозування процесу професійного та особистісного розвитку сучасного педагога.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше* обґрунтовано: принцип методологічних площин (суб'єктно-інструментальної та об'єктно-системної) щодо їх використання в процесі наукового дослідження, а саме, аналізу базових категорій проблеми розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін; логіко-евристичну методологію здобуття нового знання у визначеному напрямі; принцип системної редукції з використанням універсальної філософської моделі буття як засобу визначення особистісних якостей педагога; інтегральний підхід до розвитку особистості педагога у трьох аспектів педагога – особистості, фахівця та громадянина; інтегральну модель педагога, що ґрунтується на авторській концепції особистості як трансцендентальної сутності; педагогічний зміст особистості вчителя в контексті розвитку педагогічних формацій; закономірності розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін, які базуються на відповідній універсальній парадигмі; концептуальну модель розвитку особистості педагога; механізм саморозвитку особистості педагога та відповідну науково-методичну систему і методику.

Удосконалено систему діагностичного інструментарію дослідження проблему розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін. *Уточнено* базові поняття завдяки їх поняттєвому синтезу та психолого-педагогічні механізми розвитку особистості, зокрема й педагога.

Подальшого розвитку набули: міждисциплінарний принцип дослідження педагогічних феноменів; система психолого-педагогічного знання; андрагогічна теорія; система найважливіших рушійних сил, суперечностей і тенденцій розвитку особистості педагога, які мають прогностичну спрямованість; комплексна система розвитку педагога як в умовах цивілізаційних змін, так і в контексті визначення траєкторії його професійного становлення та розвитку; педагогічна міфологія.

Практичне значення дослідження полягає в удосконаленні процесу розвитку особистості педагога, розробці науково-методичної системи, відповідної методики, інтегративних спецкурсів щодо практичних, теоретичних та методичних засад розвитку особистості педагога та системи моніторингу цього процесу. Результати дослідження можуть використовуватися в системі післядипломної педагогічної й неперервної освіти для оптимізації розвитку особистості педагогів у процесі їх професійного становлення; висновки та результати дослідження доцільно впроваджувати у педагогічних навчальних закладах для викладання дисциплін з широкого кола гуманітарних проблем у

контексті принципів фундаменталізації та інтеграції освіти, а також для підготовки методичних матеріалів і практичних завдань для виробничих практик студентів старших курсів.

Упровадження результатів дослідження здійснювалось на базі загальноосвітніх навчальних закладів, інститутів післядипломної педагогічної освіти, вищих навчальних закладах, зокрема, у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука (довідка № 04/562 від 10. 10. 2013 р.), Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії (довідка № 133 від 15.02. 2013 р.), в Інституті магістратури, аспірантури, докторантури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 124 від 12.10.2013 р.), в Полтавському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського (довідка № 133 від 27. 05. 2013 р.), у Житомирському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (довідка № 1-519 від 14.06. 2013 р.), в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (довідка № 446 від 10. 10. 13), в Інституті обдарованої дитини НАПН України (довідка № 12.15/741 від 30. 10. 2013 р.), у Житомирському державному університеті імені Івана Франка (довідка № 1178 від 18. 10. 2013 р.), у Житомирському інституті медсестринства (довідка № 471 від 07.10.2013 р.), у школах м. Житомира та Житомирської області (довідка № 2691-1/3-13 від 10. 09. 2013 р.).

Особистий внесок здобувача. У працях, підготовлених у співавторстві з О. А. Дубасенюк у монографії "Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід", автору належать провідні ідеї універсальної парадигми розвитку та основні аспекти розвитку особистості; у монографії "Філософські основи педагогічної аксиоматики" – основні аспекти холістичної парадигми освіти; у навчальному посібнику "Професійно-педагогічні задачі: типологія та технологія розв'язання" – розробка задачного підходу щодо реалізації розвитку особистості педагога. У колективних монографіях: "Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології і методики" автором підготовлено розділ "Інноваційні підходи до організації знань у системі професійно-педагогічної підготовки"; "Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід" – розділ "Аналіз еталонного акме-синергетичного середовища на прикладі виховного закладу А. С. Макаренка"; "Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід" – розділ "Суб'єкт-суб'єктна особистісно орієнтована парадигма як головний критерій виявлення педагогічних міфів".

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні й методичні положення дослідження апробувалися на наукових, науково-теоретичних, науково-практичних, науково-методичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: "Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи" (Львів, 2009), "Інтеграція системи безперервної

освіти України в європейський освітній простір: стан, проблеми, перспективи" (Чернівці, 2009), "Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи" (Хмельницький, 2009), "Проблемы университетского образования. Компетентностный подход в образовании" (Тольятти, 2009), "Духовна культура особистості: креативні освітні технології" (Вінниця, 2009 – 2013), "Історичні уроки голокосту та міжнаціональні відносини" (до 70-річчя початку Другої світової війни)" (Житомир, 2010), "Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти" (Варшава-Краків, 2010), "Еліта, обдарованість, людиноцентризм" (Київ, 2010), "Еліта і обдарованість: точки перетину" (Київ, 2010), "Світоглядний вибір і майбутнє науки та освіти в ХХІ столітті" (Київ, 2010), "Освітні парадигми та підготовка вчителя" (Варшава-Краків, 2010), "Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів ХХІ ст." (Чернівці, 2011), "ХХ століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту" (Житомир, 2011), "Проективна активність викладача у формуванні духовно-моральної культури молоді ХХІ століття" (Вінниця, 2011), "Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку ХХІ століття" (Черкаси, 2011), "Оновлення змісту професійної освіти майбутніх педагогів ДНЗ і ЗОШ І ступеня: парадигми ХХІ сторіччя" (Івано-Франківськ-Берегово, 2011), "Январские педагогические чтения: стратегии развития педагогической науки и образования в ХХІ веке: проблемы, перспективы" (Симферополь, 2011); "Практическая психология образования ХХІ века: проблемы и перспективы. Духовно-нравственное воспитание в образовательном пространстве России" (Коломна, 2012), "Тиждень освіти дорослих в Україні: "Освіта дорослих єднає усі покоління", (Київ-Чорнобиль-Житомир, 2012), "Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи" (Київ-Житомир, 2012), "Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам'яті професора О. П. Рудницької" (Київ, 2012), "Человек и общество: на рубеже тысячелетий" (Воронеж, 2012), "Духовные основы русской культуры: изучение и преподавание в высшей и средней школе" (Москва, 2012), "Подготовка учителя к инновационной деятельности как механизм обновления педагогического образования в условиях реализации Болонского процесса" (Семипалатинск, 2012), "Інноваційний потенціал професійної підготовки майбутніх фахівців мистецької освіти" (Бердянськ, 2013), "Цілі та результати освітніх реформ: українсько-польський діалог" (Київ, 2013), Міжнародні соціально-педагогічні читання, присвячені 125-річчю Антона Семеновича Макаренка "Воспитание человека – дело счастливое и посильное" (Москва, 2013), II Міжнародний конгрес "Інноваційні технології та підходи до діагностики обдарованості: світовий досвід" (Київ, 2013), "Інформаційно-освітній простір: технологічні концепти формування і розвитку" (Київ, 2013), V Науковий форум "Польща-Україна" (Краків, 2013), X Міжнародна науково-методична конференція "Креативні технології морального і патріотичного

виховання молоді як основа успішного розвитку особистості" (Вінниця, 2013), "Інформаційно-освітній простір: технологічні концепти формування і розвитку" (Київ, 2013), "Освіта дорослих у контексті сталого розвитку" (Київ, 2014), "Актуальные проблемы педагогической теории и практики" (Москва-Воронеж, 2012 – 2013), "Культурологічні та патріотичні аспекти формування духовності майбутнього фахівця" (Бар, 2014), "Сучасне філософське антропологічне знання в контексті викликів доби: дев'яті Шинкаруківські читання" (Київ, 2014), "Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах" (Житомир, 2014), "Наукова еліта у розвитку держав" (Київ, 2014); *всеукраїнських*: "На шляху до синтезу філософії, релігії і науки" (Львів, 2009), "Виявлення та підтримка обдарованості учнів загальноосвітньої школи" (Тернопіль, 2009), "Моніторинг якості освіти: теорія та практика" (Київ, 2009), "Стратегія інноваційного розвитку обдарованості в системі проектування виховного процесу" (Київ, 2010), "Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: теорія, досвід, прогноз" (Київ, 2010), "Вікові особливості формування інтелекту" (Київ, 2011), "Теорія і практика креативного навчання обдарованих дітей" (Київ, 2011), "Особистісні інтелектуальні якості обдарованого учня у підлітковому віці" (Київ, 2011), "Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії" (Житомир, 2011), "Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура" (Київ, 2011), "Вікові особливості формування інтелекту" (Київ, 2011), "Розвиток дослідницьких здібностей обдарованих дітей та молоді" (Житомир, Київ, 2011), "Методичні основи діагностики академічної обдарованості учнів (з урахуванням специфіки освітніх галузей)" (Київ, 2011), "Синергетика і творчість" (Київ, 2011), "Вища освіта в медсестринстві: проблеми і перспективи" (Житомир, 2011), "Освіта обдарованої та талановитої молоді – національна проблема" (Київ, 2011), "Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованості особистості учня" (Івано-Франківськ, 2012), "Підготовка обдарованих учнів до дослідницької діяльності" (Київ, 2012), "Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку" (Житомир, 2012), "Проблеми сучасного підручника" (Київ, 2012), "Фундаменталізація змісту освіти як соціально-педагогічна проблема" (Київ, 2012), "Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти ХХІ століття" (Суми, 2013), "Гуманітарні інновації, їх особливості та роль у сучасному житті суспільства" (Київ, 2013), "Творчість як спосіб пізнання дійсності: синергетична парадигма" (Київ, 2013), "Навчально-дослідницька діяльність дітей: особливості організації, психолого-дидактичний супровід, досвід роботи, перспективи" (Київ-Кіровоград, 2013), "Створення науково-методичних засад формування у дітей навчально-дослідницьких умінь" (Київ-Черкаси-Кіровоград, 2013), "Дослідницький компонент у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та позашкільних закладів освіти: ретроспектива і перспектива" (Київ, 2013), "Соціально-

економічний розвиток держав: досвід та перспективи" (Київ, 2014); у численних *регіональних і всеукраїнських круглих столах та семінарах*.

Основні результати дослідження висвітлено в наукових і науково-методичних працях: 7 монографіях (115,92 др. арк.), з них – 2 одноосібні та 5 – колективні; у 2 навчальних посібниках з грифом МОН України, 31 одноосібних статтях у провідних наукових фахових виданнях України, 10 періодичних наукових виданнях зарубіжних країн, 7 статтях у наукових журналах, збірниках публікацій, матеріалах конференцій. Загальний обсяг авторського доробку становить понад 200 др. арк.

Кандидатська дисертація "Синергетичний підхід як метод аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки (друга половина XX століття)" захищена 17. 02. 2009 р. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовуються.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (815 найменувань, із них 21 – іноземними мовами), 23 додатків. Загальний обсяг дисертації – 848 сторінок. Основний зміст викладено на 420 сторінках. Робота містить 77 рисунків, 112 таблиць на 132 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми та доцільність проведення дослідження; визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет та гіпотезу; розроблено теоретико-методологічну основу дослідження; визначено комплекс методів та експериментальну базу; розкрито наукову новизну, практичне значення; наведено результати щодо впровадження одержаних результатів та їх апробації.

У *першому розділі* – "Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін" – сформульовано методологічний базис дослідження проблеми розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін, який вміщує дві методологічні площини – суб'єктно-інструментальну (чотири методологічні рівні, які реалізуються дослідницькі методи, виявляючи суб'єктно-інструментальний характер – філософська, загальнонаукова, конкретно-наукова методологія, методика і техніка дослідження) та об'єктно-системну (три масштабних рівня дослідження – загальний, особливий, одиничний) (рис. 1). Завдяки цьому проведено аналіз базових понять дослідження.

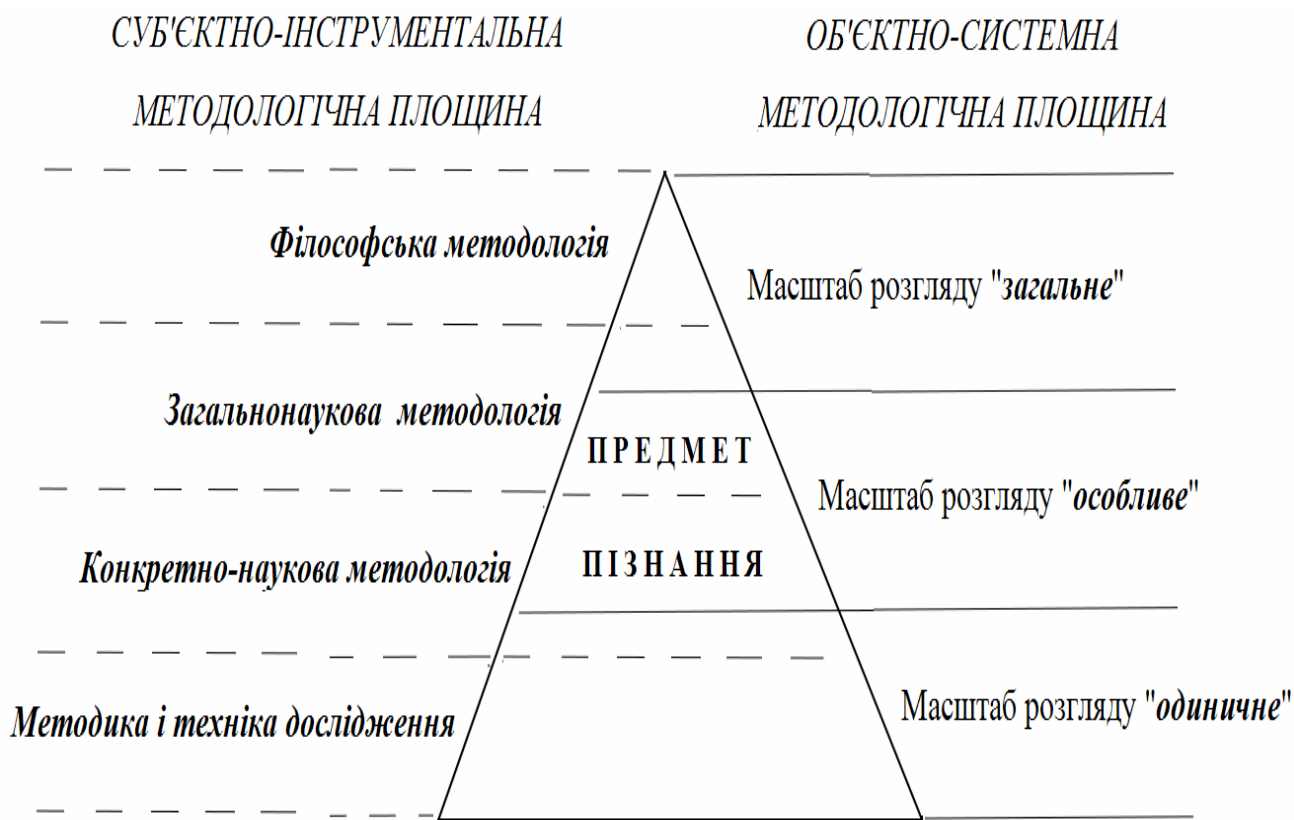

Рис. 1. Методологічний базис дослідження проблеми розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін

За допомогою *філософської методології* визначено стратегії генерації сучасного знання, які виявляють поступ від художньо-гуманітарного (багатозначного) до природничо-математичного (однозначного), а від нього до філософсько-релігійного (парадоксально-діалектичного) знання, що реалізує процес повернення до першого його типу, але на більш високому рівні розвитку. З'ясовано, що сучасний етап розвитку людської цивілізації загалом та суспільної свідомості й її форм зокрема, актуалізує синтез художньо-гуманітарного та природничо-математичного знання та виявляє своєрідний ренесанс гуманітарних практик осягнення світу, синтез нечіткої багатозначної гуманітарної рефлексії і чіткого однозначного природничо-математичного знання, перехід від класичної до постнекласичної наукової парадигми, не тільки збагачення, але й докорінну трансформацію норм і критеріїв верифікації і здобування наукового знання.

Обґрунтовано комплексну логіко-евристичну педагогіку – новий напрям педагогічної науки, яка, оперуючи науковими фактами, отриманими з різних галузей науки на основі принципів міждисциплінарності й евристичності та завдяки логіко-математичному розгортанню думки, може вибудовувати різні фактологічні причинно-наслідкові зв'язки та конфігурації, що дозволяє досягати нових висновків у галузі педагогічної теорії.

Розглянуто універсальний тріадний пояснювальний принцип педагогічної реальності та інноваційні напрями вирішення актуальної проблеми сучасної

організації знань у системі неперервної професійно-педагогічної освіти (наукова й предметна інтеграція знань, концептно-фреймове структурування інформації, фундаменталізація освіти та знань), що зумовлює необхідність залучення міждисциплінарних філософсько-наукових сенсів для реалізації завдань дослідження розвитку педагога в умовах цивілізаційних змін.

Застосування *загальнонаукової методології* дозволило залучити в якості дослідницького інструментарію універсальну парадигму розвитку, яка концептуалізує універсальну діалектичну схему розвитку предметів і явищ природи, та розв'язати складні психолого-педагогічні проблеми, зокрема, й розвитку особистості педагога.

З'ясовано, що універсальна парадигма розвитку реалізується у феномені фрактально-голограмної вкладеності різних історичних циклів розвитку предметів та явищ та їх відповідності філософським рівням аналізу дійсності (загальному, особливому та одиничному).

Розглянуто низку наукових підходів, серед яких філософсько-антропологічний передбачав вивчення особистості педагога з погляду його належності до виду *Homo sapiens*; цивілізаційно-середовищний – допоміг вивчити особистість педагога в умовах конкретних цивілізацій, у тому числі й освітніх; системно-синергетичний дозволив здійснити систематизацію результатів дослідження, екстраполювати його на рівень певних педагогічних парадигм (парадигмальний підхід) та досягти при цьому психолого-педагогічного сенсу (сміслоцентрований підхід).

У результаті залучення *конкретно-наукової методології* диференційовано три глобальні цілі освіти, які спрямовують освітній процес на розвиток: 1) гармонійної особистості як суб'єкта суспільно-особистісних цінностей; 2) громадянина як патріотичного суб'єкта; 3) компетентного фахівця як суб'єкта діяльності. У зв'язку з цим зроблено висновок про те, що цілісний розвиток людини передбачає цілісний й комплексний розгляд зазначеного процесу, коли формування особистості, фахівця і громадянина мають розглядатися спільно у площині загальних методологічних принципів щодо аналізу особистісної, ціннісної і діяльнісної життєвих сфер людини, які реалізуються у способах пізнання і освоєння дійсності (гносеології, праксеології та аксіології), які, у свою чергу, корелюють з фундаментальними аспектами перетворення людини – освітою, навчанням та вихованням.

Доведено, що еталонна освітня система, яка реалізується у відповідному освітньо-розвивальному середовищі, інтегрально-комплексним чином актуалізує представлену вище триєдину мету. За цих умов найбільш повною й довершеною є холістична педагогічна парадигма, яка забезпечує реалізацію зазначеного вище процесу, що виявляє закономірності розвитку світу в цілому та його окремих аспектів зокрема (табл. 1).

Таблиця 1
Узагальнена схема розвитку реальності

<i>Етапність розвитку</i>	<i>ТЕЗА</i>	<i>АНТИТЕЗА</i>	<i>СИНТЕЗ</i>
<i>Форми буття матерії</i>	простір	рух	час
<i>Методологічні начала</i>	принцип цілісності	принцип розвитку	принцип самоподібності
<i>Типи цивілізацій</i>	примітивні соціуми	традиційні соціуми	інформаційні соціуми
<i>Етапи дорослості</i>	дитина	доросла людини	зріла людина
<i>Орієнтація у світі</i>	ставлення до інших	діяльність	ставлення до себе
<i>Модуси людини</i>	громадянин	фахівець	особистість
<i>Форми діяльності</i>	гра	праця	творчість
<i>Розвиток індивіда</i>	мотиваційна сфера	операційна сфера	інтегральна, творча сфера
<i>Форми взаємодії</i>	суб'єкт – суб'єкт	суб'єкт – об'єкт	суб'єкт–об'єкт–суб'єкт
<i>Субстрат ВНД</i>	права півкуля	ліва півкуля	півкульовий синтез
<i>Етапи пізнання</i>	чуттєво-конкретний	абстрактно-логічний	духовно-конкретний
<i>Механізми пізнання</i>	традукція	індукція/ дедукція	інсайт
<i>Шляхи пізнання</i>	ірраціональний	раціональний	медитативний
<i>Форми освіти</i>	виховання	навчання	виховання+навчання
<i>Форми впливу</i>	ініціюючий	формувальний	творчий
<i>Ролі вчителя</i>	учитель-священик	учитель-фахівець	учитель-особистість
<i>Розвиток особистості</i>	емпатія-любов мета-цінність	самосвідомість- рефлексія воля-діяльність	творчість- божественність свобода- трансцендентність

На рівні конкретно-наукової методології залучено особистісно орієнтований та суб'єкт-суб'єктний підходи, які реалізують особистісний сенс розвитку педагога, відповідну освітню суб'єкт-суб'єктну стратегію, орієнтовану на певну мету (акме-цільовий підхід), що передбачає розгляд педагога як суб'єкта життєдіяльності і життєтворчості (суб'єктний підхід),

скерованої та змотивованої певними цінностями (нормативно-аксіологічний підхід) у контексті культурно-історичного розвитку суспільства (культурологічний підхід), результатом чого постає розвиток самосвідомості педагога (рефлексивний підхід) як наріжного аспекту його особистості, що постає принципово творчої сутністю.

У межах *методики і техніки дослідження* розглянуто базові категорії, аналіз яких проводився в контексті концептуалізованого методологічного базису, що дозволило окреслити базові категорії у методологічних площинах як окремо, так і в поєднанні шляхом поняттєвого синтезу. Розвиток педагога в умовах цивілізаційних змін визначено як поступальний, прогресивний процес зміни його особистості (ідентичної тільки собі, неповторної, вільної, самодетермінованої, творчої, усвідомлюючої сутності, яка є духовним ретранслятором соціокультурних цінностей і способів діяльності та перетворення реальності, яка забезпечує соціалізацію вихованців та професійно займається викладацькою і виховною роботою й характеризується підвищеним почуттям обов'язку і відповідальності) в кризових умовах докорінної трансформації людської цивілізації (тип життєдіяльності соціумів як спільність фундаментальних основ культури і ментальності, соціетальної психіки, національного характеру, історичної долі, перспектив розвитку, а також перехідна стадія у розвитку суспільства в цілісності її складових та чинників) щодо переходу в якісно новий й більш довершений соціоприродний стан, що передбачає уособлення педагогом цього стану та його відповідну реалізацію у системі освіти

У *другому розділі* – **"Цивілізаційні зміни та їх освітні трансформації"** – розглянуто сутність та механізми цивілізаційних змін у сучасну епоху переходу до ери нової цивілізаційної формації – інформаційного суспільства, що відбувається в умовах глобальної системної кризи планети завдяки синтетичній революції в механізмах цивілізаційного розвитку, яка охоплює системну, людську, інтелектуально-інноваційну, квалітативну, рефлексивно-методологічну та освітню революції. Проаналізовано парадигмальні тенденції розвитку освіти й особистості педагога в контексті цивілізаційних змін; особливості освітньо-педагогічної кризи; розвиток педагога як громадянина-патріота у сфері соціетальних рис українського етносу.

Обґрунтовано концепцію шести педагогічних формацій (які співвідносяться з відповідними суспільно-економічними формаціями, що традиційно диференціюються в системі філософсько-гуманітарного знання) і трьох педагогічних цивілізацій – природної, репродуктивної та креативної. На основі здійсненого аналізу становлення педагогічних цивілізацій доведено, що їх еволюція детермінується діалектичними законами розвитку, визначається системним ядром суспільно-економічних формацій (соціально-економічним ладом, котрий зумовлює основні способи виробництва і розподілу, ціннісні

орієнтації – моральні принципи й ідеологічні установки), сутністю освітньо-педагогічної системи та виявляє компоненти особистості педагогів.

При цьому педагогічна система відображає: суспільне замовлення щодо особливостей організації та структури соціально-педагогічного середовища; парадигми психолого-педагогічної науки; способи соціалізації та передачі культурно-історичних й інформаційно-технічних надбань людства; соціальний статус педагога, його особистісно-професійну модель самореалізації (табл. 2).

Таблиця 2

Компоненти особистості педагога
та їх відповідність основним цивілізаційним сутностям

<i>КОМПОНЕНТИ (ОСНОВИ) ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА</i>	<i>СУСПІЛЬНО- ЕКОНОМІЧНА ФОРМАЦІЯ</i>	<i>ПЕДАГО- ГІЧНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ</i>	<i>ДІАЛЕК- ТИЧНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ</i>	<i>ТИПИ ЕТИЧНИХ НОРМ</i>	<i>ОСНОВНА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА РОЛЬ ПЕДАГОГА</i>
<i>Самосвідомість і рефлексія</i>	Комуністична, інформаційний стан соціуму	Креативна	<i>Синтез</i>	Ідеаліс- тичні	<i>Особистість</i>
<i>Ціннісно-цільова основа</i>	Соціалістична				
<i>Індивідуально- вольова основа</i>	Капіталістична	Репродук- тивна	<i>Антитеза</i>	Чуттєві	<i>Фахівець</i>
<i>Автономно- самодетермінована основа</i>	Феодальна				
<i>Божественно- трудова, творча основа</i>	Рабовласницька	Природна	<i>Теза</i>	Ідеаціо- нальні	<i>Громадянин</i>
<i>Жертовно- емпатійна основа</i>	Первісно- общинна				

Розглянуто особливості освітньої кризи, яка визначає низку специфічних цивілізаційних змін щодо розвитку особистості педагога і, значною мірою, зумовлена вузькодисциплінарними установками сучасної освіти, відчуженням її гуманітарних і природничонаукових компонентів. З'ясовано, що системна цивілізаційна криза, зокрема у сфері освіти, це явище, що реалізує певні позитивні та негативні зміни.

Виявлено суперечності сучасної системи освіти: між швидким темпом приросту знань у сучасному світі й обмеженими можливостями їх засвоєння індивідом; між новими ціннісними освітніми орієнтирами та її традиційною структурою, що на рівні професійної освіти відображаються у проблемі напіврозпаду компетенції фахівця, а на рівні загальної педагогіки та історії педагогіки виявляється у вичерпаності основної педагогічної парадигми, і, як наслідок, ініціює процеси, що приводять до парадигмального різноманіття –

існування великої множини педагогічних концепцій, технологій, методик, систем.

Відтак, виявляється й обґрунтовується необхідність парадигмальної освітньої революції, пов'язаної зі створенням різних щаблів позараціонального знання (імпліцитного, інтуїтивного, трансцендентного), а також з формуванням цілісного знання в суб'єктів навчання, що забезпечує фундаменталізацію освіти, набуття нею людиноцентристський характеру на основі міждисциплінарних зв'язків.

Окреслено суттєві суперечності сучасної педагогічної дійсності: між масовізацією сучасного освітнього процесу та розвитком його елітарності; між освітою як сферою послуг та освітою як механізмом "виробництва" людини; між профілізацією та спеціалізацією освіти і її тенденцією до фундаменталізації та інтеграції; між тенденцією щодо глобалізації (інтернаціоналізації, європеїзації) сучасної цивілізації та процесами національної ідентичності українського етносу.

Завдання щодо формування громадянина-патріота реалізується у площині авторської концепції щодо духовності українського етносу та його особливої геополітичної ролі у сучасному цивілізаційному просторі у контексті докорінної трансформації сучасної цивілізації.

З'ясовано, що *система цивілізаційних змін*, яка реалізує перехід людства у новий інформаційно-людиномірний стан, охоплює такі тенденції, як-от: *освітньо-педагогічні* (перехід до нової освітньої парадигми, педагогічної реальності, педагогічної формації), *соціально-економічні* (посилення соціально-економічної інтегральності світу через глобалізаційні процеси та кристалізація якісно нових соціально-економічних відносин), *історико-культурні* (перехід у якісно нову історичну епоху, що знаменує відповідний цивілізаційний стан людства), *світоглядно-ідеологічні* (формування інтегрального світогляду та системи цінностей, які відповідають новому цивілізаційному стану), *науково-парадигмальні* (формування постнекласичної – нелінійної, холістично-континуальної – наукової парадигми), *еколого-демографічні* (перехід людини як Homo sapiens у новий організаційний лад – "нову расу" з якісно новими характеристиками, що зумовлено еволюцією планети до ноосфери), *популяційно-генетичні* (генетична зміна людської популяції та зменшення кількості біологічних видів на Землі).

У *третьому розділі* – **"Особистість педагога як наукова проблема"** – розглянуто теоретичні засади вивчення особистості та її розвитку; досліджено феномен особистості у вітчизняних та зарубіжних джерелах у контексті універсальної парадигми розвитку у філософському, антропологічному, соціологічному, психологічному та педагогічному напрямках; вивчено предметну сферу вітчизняних та зарубіжних дисертаційних робіт щодо проблеми особистості вчителя, яка проаналізована у контексті його професійно значущих особистісних якостей.

Зазначено, що антропологія досліджує індивідуальне й унікальне крізь

призму загального (родового) буття особистості; соціологія акцентує увагу, головним чином, на виявах соціально-типових рис особистості в її індивідуальному та родовому існуванні, аналізує особистість у контексті її соціальних проявів; психологія досліджує особистість як психосоціальну індивідуальність, інтегровану в систему родового й типового аспектів людської цивілізації; у педагогіці вивчення особистості реалізується в контексті розвивально-формувальних завдань у сфері соціально-педагогічних впливів.

Досліджено концептуальні засади вивчення особистості та її розвитку у межах узагальнюючих міждисциплінарних досліджень щодо стратегій побудови структури особистості, теорій особистості та її психічного розвитку, Я-концепції. З'ясовано, що особистість постає суперечливою і комплексною сутністю, яка досліджується на межі наук, семантичних конструктів та галузей знань.

У результаті поглибленого аналізу теоретичних проблем особистості сформульовано її визначення відповідно до *концептуальних площин*, в яких особистість набуває певних характеристик. У *поняттєво-семантичній площині* вона розуміється як абстракція – всезагальна категорія, що відображає людину у всій її тотальності та цілісності. В *екзистенційній площині* особистість тлумачиться як така, що забезпечує гармонію внутрішньої та зовнішньої сфер людини, онтологічну неперервність як в індивідуальному і культурно-історичному, так і соціально-економічному, культурно-історичному, політико-ідеологічному, космосоціоприродному просторах. У *причинно-наслідковій площині* особистість характеризується індивідуальністю (унікальністю) у Всесвіті, самодетермінацією, саморозвитком, самореалізацією, виявляє волю (саморегуляцію, самоконтроль). У *діяльнісній площині* особистість розуміється як така, що характеризується мисленням та володіє Я-концепцією (рефлексією та самосвідомістю), виявляє творчий характер життєдіяльності, коли творчість постає самодостатньою сутністю (творчістю заради творчості). У *ціннісно-світоглядній площині* особистість визначається цілеспрямованістю, незавершеністю, орієнтацією на самовдосконалення та досягнення вищих форм буття Всесвіту – "Вищого розуму", Абсолюту та реалізується як ціннісно маркована сутність, що постає вищою цінністю людського та суспільного буття. У *соціальній площині* виявляє суспільний характер через відповідальність (активну життєву позицію) та перебуває під впливом соціалізаційних процесів, які реалізують механізми соціально-рольової ідентичності та розвивають емпатію, здатність до самовідстороненості, самообмеження.

На основі аналізу педагогічних, психологічних, філософських, соціологічних дисертаційних робіт, присвячених особистості вчителя та деяким суміжним проблемам, зроблено певні висновки: за сучасних умов ідеал учителя пов'язаний з образом всебічно розвиненої особистості, спроможної долучитися до процесу суспільних і професійних перетворень, бути високодуховною людиною та професіоналом, здатним до багатоваріативної педагогічної дії,

прогнозування можливих результатів своєї діяльності, до самоконтролю та осмислення нових соціально-економічних умов виховання, наслідків ринкових відносин та глобалізаційних процесів, освітніх тенденцій.

Здійснено аналіз соціально-громадянських й професійно-особистісно значущих якостей педагога за такими напрямками, як: *освітньо-кваліфікаційний* (якості педагога як фахівця, що відповідають певним освітнім стандартам щодо професійно-особистісної готовності випускника вищого навчального закладу виконувати свої обов'язки); *соціально-особистісний* (соціально значущі якості педагога як представника певного соціуму та транслятора його культурно-національної спадщини); *творчо-креативний* (креативний потенціал та творчі якості педагога), *технологічний* (технологія їх формування); *розвивальний* (механізми розвитку професійно-педагогічних якостей педагога), *миследіяльнісний* (головні аспекти педагогічного мислення педагога), які реалізуються відповідні якості в їх діалектичній єдності та відповідають компонентами особистості.

У результаті проведеного аналізу особистість педагога визначено як узагальнення й практичне втілення всього "людського" – духовного і практичного, того, що утверджує вчителя в суспільстві як суб'єкта прогресивного поступу людства, всебічно розвиненої особистості професіонала-патріота, здатного брати активну участь у процесах суспільних і професійних перетворень, спроможного до рефлексії та наділеного почуттям власної гідності, педагогічним оптимізмом, спроможного до сприйняття самоцінності іншої людини, до духовно-морального та естетичного вдосконалення, утвердження суспільно-прогресивних пріоритетів, наукового знання, загальнолюдських моральних цінностей, інтуїції, імпровізації, здатного до емоційного саморозкриття, відкритості до інновацій, самореалізації.

У четвертому розділі – "**Концепція розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін**" – окреслено розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних змін; обґрунтовано авторську концепцію та інтегральну модель особистості педагога як трансцендентальної сутності.

Створення останньої зумовлено розмаїттям визначень особистості, які охоплюють велику кількість атрибутів. Таке бачення проблеми вимагало застосування процедури узагальнення та спрощення, яка реалізовувалася на основі системотвірного, тобто необхідного і достатнього, начала особистості – її наріжної фундаментальної трансцендентальної функції. На основі реалізації міждисциплінарної гностично-онтологічної бази пізнання сформульовано концепцію особистості, ключовою характеристикою якої постає здатність до трансцендування реальності (тобто дистанціювання від неї), що актуалізує шість наріжних особистісних конструктів (аспектів): самосвідомо-рефлексивний; цільовий, ціннісно-смісловий; вольовий; вільний, самодетермінований; божественно-творчий; саможертвований.

Окреслено шляхи побудови концепції особистості педагога як

трансцендентальної сутності: теоретико-концептуальний, психо-соціальний, категоріально-семантичний, системний, дескриптивний, діяльнісно-рольовий, вчинково-впливовий, технологічний, якісний, аксіологічно-цільовий, потребовий, психо-динамічний, спілкувальний, цивілізаційно-культурологічний, компетентнісно-особистісний, системно-освітній.

На основі проведеного аналізу сформульовано *авторське визначення особистості*, яка розглядається як божественна за своєю природою трансцендентальна сутність людини і світу, що виявляється як визначально задана мета еволюції, та характеризується діалектично взаємопов'язаними особистісними якостями (компонентами), які реалізуються в процесі трансцендування людиною основних категорій буття і проявляються в здатності особистості до творчої діяльності, свободи, волевиявлення, самосвідомості, цілепокладання, а також саможертвості й любові.

Послугуючись загальною теорією систем Ю. А. Урманцева, обґрунтовано інтегральну модель особистості педагога відповідно до методологічного базису на трьох рівнях: *загальному* (у контексті загальної теорії систем, яка реалізовує універсальне системне підґрунтя предметів і явищ Усесвіту) (рис. 2); *особливому* (у контексті особистісних, професійних, громадянських та самореалізаційних якостей педагога); *одиничному* (у контексті аналізу особистості конкретного педагога-майстра).

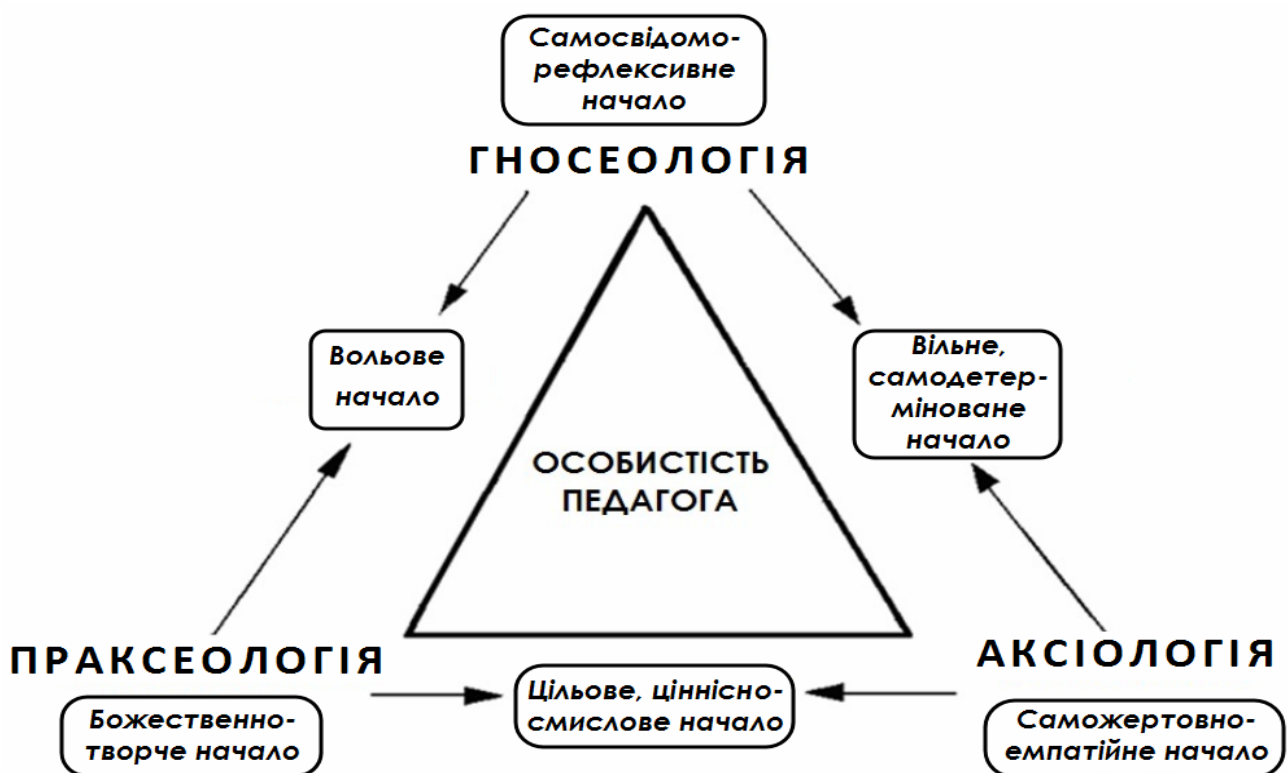

Рис. 2. Структура особистості педагога відповідно до загальної теорії систем

На рівні *особливого* структура особистості педагога виявляє відповідність особистісних якостей педагога фундаментальним компонентам його особистості (табл. 3).

Таблиця 3

Таблиця відповідності особистісних якостей педагога
фундаментальним компонентам його особистості

<i>КОМПОНЕНТИ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА</i>	<i>ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ</i>
<i>Самосвідомо- рефлексивний</i>	Всебічна універсально-цілісна гармонійна людина; здатність бути в єдності зі світом та уособлювати космосоціоприродну реальність, здатність виокремлювати себе з об'єктивного світу, усвідомлювати й оцінювати своє ставлення до світу, себе як особистості та фахівця-предметника, своїх учинків, дій, думок і почуттів, бажань, інтересів; рефлексія та самотрансценденція як здатність не тільки прогнозувати власний результат діяльності, а й розуміти і враховувати його морально-духовну розвивально-виховну роль та значення для інших суб'єктів, що є одночасно початком "проростання" цієї ж властивості в учнів як громадян майбутнього співтовариства, позитивна Я-концепція.
<i>Цільовий, ціннісно- смісловий</i>	Глибока професійна вмотивованість та спрямованість на педагогічну професію; естетичність як уміння вчителя включати у процес педагогічної дії, позитивні почуття прекрасного, духовно-піднесеного; усвідомлення людини найвищою цінністю життя; розуміння особистості в інтегральній єдності з навколишнім світом; визнання самоцінності кожного періоду життя людини, усвідомлення свого педагогічного покликання як доленосної життєвої місії, що реалізує вміння педагога слугувати духовно-моральним та професійним взірцем.
<i>Вольовий</i>	Наполегливість, витримка, духовне та фізичне здоров'я, критика та самокритика; активність, бадьорість.
<i>Вільний, самодетер- мінований</i>	Визнання вищою метою освіти саморозвиток особистості; відповідальність; прагнення до особистісного самовдосконалення як засобу досягнення суспільного та індивідуального щастя.
<i>Божественно- творчий</i>	Віра у гармонійний світоустрій, гуманізм, доброта, емоційність, оптимізм, людяність, повага до учня, вміння цінувати його достоїнства; організація свого життя як простору безперервного загальнокультурного і професійного самовдосконалення; здатність будувати навчальний процес як спільну творчу діяльність, спрямованість на особистість учня.
<i>Саможертвно- емпатійний</i>	Справедливість, сміливість, колективізм, патріотизм, любов до дітей, емпатійність, щирість, скромність.

Подано результати аналізу експериментального дослідження таких аспектів розвитку особистості педагога, як структура масової педагогічної свідомості, проблема співвідношення професійних, особистісних та громадянських якостей педагога, особливості спрямованості вчителя на себе, розвиток особистісних спрямувань, тенденції розвитку особистості педагога в сучасних умовах.

Виявлено певні *цільові інтенції професійної свідомості сучасних педагогів*, які реалізують вимогу їх невідкладного соціального захисту, їх критичне ставлення до філософії свідомого прагматизму та індивідуалізму в навчанні і вихованні, виражають провідну роль фахівців-педагогів та традиційних шкільних цінностей у процесі соціалізації підростаючого покоління; виявляють думку щодо збереження за батьками учнів відповідальності за очікуваний результат вихованні їхніх дітей, а також дієвості недирективних методів педагогічного впливу, принципову можливість виховувати добротою й довірою.

Простежено тенденцію до збільшення критичної оцінки щодо "наївного педагогічного ентузіазму", підвищення патріотичної гордості за високу конкурентноздатність вітчизняної освіти на міжнародному рівні та українського ентопедагогічного оптимізму, українського національного патріотизму, що спостерігається на тлі занепокоєння деградацією суспільної моралі, суперечливого ставлення до західноєвропейських та американських освітніх технологій як стратегії розвитку освітньої галузі України.

З'ясовано, що самосвідомість, вольові якості, любов до дітей оцінюються педагогами як найбільш затребувані. Перевага надається особистісними якостями педагога ціннісного спрямування, зокрема такими, як незалежність, творчість, людяність, жертівність, самосвідомість.

Важливо зазначити, що серед особистісних якостей, які поцінуються педагогами, вольові якості мають низький рейтинг. Проте у процесі оцінювання вчителями професійних та громадянських якостей вольові якості займають провідне місце.

Подані результати засвідчують про певні розбіжності у трьох глобальних цільових орієнтирах в освіті – формування компетентного фахівця, громадянина-патріота та гармонійної особистості, коли вчителі надають перевагу професійним якостям порівняно з громадянськими та особистісними.

Про це засвідчує й те, що саможертівність та любов постають пріоритетними в оцінці педагогами своїх громадянських та особистісних якостей, у той час як ці якості виявляються найменш цінними серед суто професійних якостей, де найбільш важливими постають інтелект, воля, самостійність, що відображає суб'єкт-об'єктну позицію педагога.

Обґрунтовано концептуальну модель розвитку особистості педагога та проаналізовано цей процес в умовах цивілізаційних змін на методологічних рівнях загального та особливого (рис. 3).

Виявлено певну закономірність еталонного розвитку особистості педагога у контексті "освітнього маршруту" із залученням головних категорій креативної педагогіки; на кожному з етапів цього розвитку з'ясовано певні закономірні зміни, які підсилюються кризовими явищами в освіті.

Доведено, що цивілізаційні зміни приводять до *низки освітніх змін* (табл. 4).

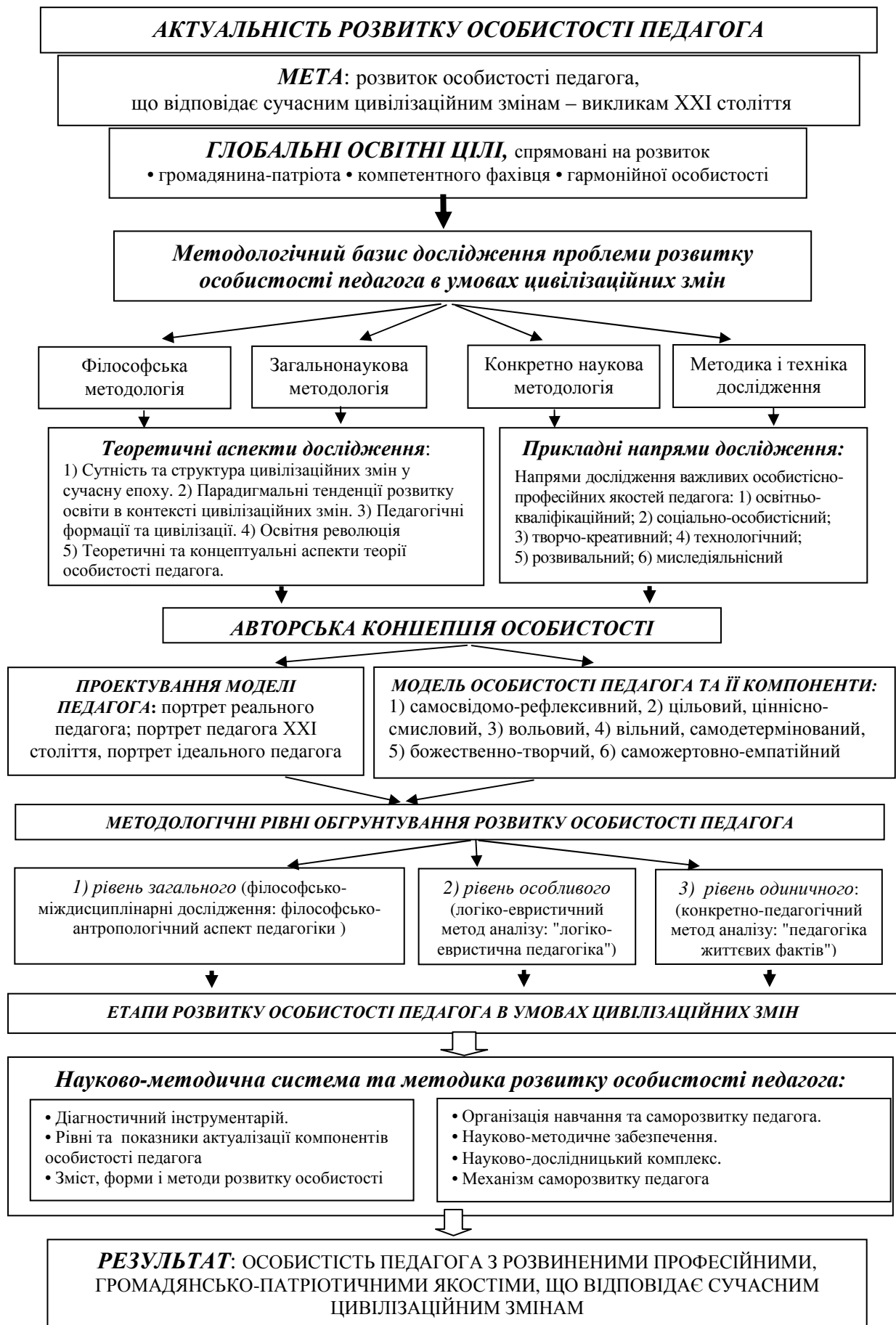

Рис. 3. Концептуальна модель розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін

Таблиця 4.

Таблиця відповідності цивілізаційних освітніх змін
фундаментальним компонентам особистості педагога

КОМПОНЕНТИ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА	ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
Самосвідомо- рефлексивний	<p>Зміна парадигми навчання: від репродуктивної "школи пам'яті" (знання, орієнтовані на минуле) – до творчо-продуктивної "школи мислення" (знання, орієнтовані на майбутнє).</p> <p>Зміна парадигми пізнання: від орієнтації на зовнішню соціально-педагогічну реальність та дисциплінарну модель освіти – до спрямованості у глибини свого "Я" через рефлексію, критичне мислення, самосвідомість як умов реалізації транс- та міждисциплінарної моделі</p>
Цільовий, ціннісно- смісловий	<p>Зміна місії освіти: від підготовки підростаючого покоління до життя – до забезпечення психолого-педагогічних умов формування особистості, що перебуває у процесі самовдосконалення та формує соціальну сферу свого життя</p> <p>Зміна мети освіти: від навчання як знаннєцентрованої мети освіти – до виховання як гуманістично-людиноцентрованої мети освіти.</p>
Вольовий	<p>Зміна парадигми педагогічного впливу: від формувальної парадигми педагогічного впливу – до розвивальної парадигми.</p> <p>Зміна парадигми предмету впливу: від учня як об'єкта педагогічного впливу – до учня як суб'єкта, що трансформує зовнішній вплив та здійснює самовплив.</p>
Вільний, самодетер- мінований	<p>Зміна парадигми освітнього процесу: від навчання, що мотивується зовнішніми обставинами, до самонавчання, що реалізується завдяки внутрішній мотивації учасників освітнього процесу.</p> <p>Зміна моделі існування людини: від адаптивної до неадаптивної моделі, від регуляції зовнішнім середовищем до саморегуляції, самоактуалізації, самореалізації, самоздійснення, саморефлексії, саморозвитку, самовдосконалення, самопереконавання.</p>
Божественно- творчий	<p>Зміна погляду на людину: від розуміння людини як біосоціальної істоти – до розуміння її як істоти ноосферної, космопланетарної, божественної.</p> <p>Зміна освітнього маршруту – від дискретного до континуального, тобто від освіти "на все життя" до неперервної освіти й життєтворчості протягом всього життя.</p>
Саможер- товно- емпатійний	<p>Зміна взаємин учасників освітнього процесу: від суб'єкт-об'єктних стосунків як механізму передачі знання – до суб'єкт-суб'єктних відносин як механізму спільного здобування (генерації) знання шляхом творчості.</p> <p>Зміна мотивів педагогічної діяльності: від актуальної прагматичної установки педпраці як засобу забезпечення життя до потенційної духовної установки педагогічної діяльності як сенсу життя, спрямованого у вічність.</p>

У п'ятому розділі – **"Організація дослідно-експериментальної роботи"** – розглянуто особливості добору діагностичного інструментарію для вивчення розвитку особистості педагога; побудовано авторську науково-методичну систему та методику розвитку особистості педагога; подано хід педагогічного експерименту та результати апробації науково-методичної системи.

Відбір діагностичного інструментарію здійснювався на *трьох методологічних рівнях*: загальному (методика виявлення рівня пасіонарності, оцінки здорової поведінки педагогів та їх соматичного здоров'я; психогеоетричний тест); *особливому* (анкети виявлення комунікативної культури, рівня духовного розвитку, творчого потенціалу, емпатійності, рольового статусу педагога); *одиночному* (анкети вивчення особистісного потенціалу професійно-педагогічних, громадянсько-патріотичних якостей педагогів та їх педагогічної спрямованості).

Науково-методична система розвитку особистості педагога в післядипломній освіті реалізовувала системну єдність таких аспектів, як: відповідні концептуальні основи; система цивілізаційних та освітніх змін; інноваційне соціально-педагогічне середовище; суб'єкти освіти; компоненти особистості педагога; критерії, рівні та показники розвитку особистості педагога; траєкторія розвитку особистості педагога в системі післядипломної освіти; етапи організації його навчання та саморозвитку у системі неперервної освіти; діагностичний інструментарій; науково-методичне забезпечення; науково-дослідницький комплекс; методика розвитку особистості педагога; самоосвітня діяльність педагога, орієнтована на досягнення результату.

З'ясовано психолого-педагогічний механізм розвитку та саморозвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін, який виявляє творчу педагогічну діяльність як ключовий момент його розвитку, що зміцнює внутрішню мотивацію та під впливом цивілізаційних змін реалізовує самодетерміноване начало людини, її свободу і відповідальність. На цій основі утверджується самосвідомість педагога, творче педагогічне мислення і тим самим – через цілепокладання – його здатність до вольових дій, які дозволяють розвинути функції саморегуляції та досягнути оптимістичного світогляду, підтримувати здоровий спосіб життя. Це, у свою чергу, приводить як до любові й патріотизму, так і до утвердження головної цінності людини та людства – Творця як організатора всесвітньої гармонії. За таких умов педагог усвідомлює та здійснює свою педагогічну місію – вдосконалює себе та реалізує цей стан у соціально-педагогічному середовищі.

Представлено результати експериментальної роботи (із залученням 495 учителів загальноосвітніх шкіл міст Полтава, Луганськ, Рівне, Житомир, Житомирської області) протягом 2009-2013 років, що передбачала кілька етапів науково-педагогічного експерименту. Його мета полягала в перевірці теоретичних положень, більш ґрунтовному розкритті предмету дослідження, апробації науково-методичної системи розвитку особистості педагога в умовах

цивілізаційних змін. Організація педагогічного експерименту в експериментальній групі відрізнялася від такої в контрольній за низкою показників: ставилася певна мета – *розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних змін*, для чого створено відповідні організаційно-педагогічні умови, які втілювали авторську концепцію особистості та модель її розвитку в епоху переходу людської цивілізації в якісно новий інформаційний стан.

У системі післядипломної педагогічної освіти респонденти контрольної групи вивчали теми, пов'язані з розвитком особистості педагога в сучасних умовах, але цей процес не передбачав залучення авторської науково-методичної системи та методики розвитку особистості педагога.

У ході проведення педагогічного експерименту (його констатувального та формувального етапів) отримано результати щодо розвитку особистості педагогів, які засвідчують про ефективність обґрунтованої концептуальної моделі та науково-методичної системи (табл. 5).

Таблиця 5

Дослідження параметрів розвитку особистості педагогів
контрольної (n = 245) та експериментальної (n = 250) груп

РІВНІ ДІАГНОСТОВАНИХ ПАРАМЕТРІВ	Констатувальний етап		Формувальний етап		Різниця між показниками		X ²	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
I. ПАРАМЕТР ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ (у %)								
Високий	5	7	6	14	1	7	0,69	4,67
Середній	24	27	28	32	4	5		
Низький	71	66	66	54	-5	-12		
II. ПАРАМЕТР ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ (у %)								
Високий	16	14	17	18	1	4	1,06	3,25
Середній	26	21	31	42	5	21		
Низький	58	65	52	40	-6	-25		
III. ПАРАМЕТР ЕМПАТІЙНОСТІ (у %)								
Високий	6	5	7	11	1	6	0,92	3,59
Середній	24	19	27	36	3	17		
Низький	70	76	66	53	-4	-23		
IV. ПАРАМЕТР РОЛЬОВОГО РЕПЕРТУАРУ (у %)								
Високий	9	5	11	19	2	14	1,36	4,23
Середній	83	88	83	79	0	-9		
Низький	8	7	6	2	-2	-5		
V. ПАРАМЕТР ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ (у %)								
Високий	10	7	12	13	2	6	1,11	3,73
Середній	33	39	44	56	11	17		
Низький	57	54	44	31	-13	-23		
VI. ПАРАМЕТР КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ (у %)								
Високий	10	6	11	11	1	5	1,24	3,02
Середній	32	36	53	64	21	28		
Низький	58	58	36	25	-22	-33		

Динаміку зазначених параметрів (духовного розвитку, творчого потенціалу, емпатійності, рольового репертуару, локусу контролю, комунікативної культури) на рівні особливого у педагогів на констатувальному й експериментальному етапах педагогічного експерименту представлено на рис. 4, 5. Рівні вираженості цих параметрів на діаграмі подано у відсотках (сума середнього і високого рівнів актуалізації кожного з параметрів).

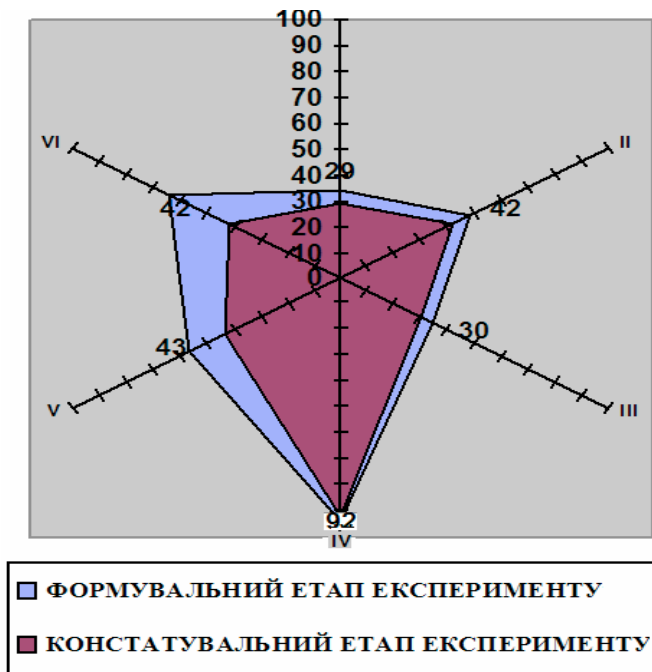

Рис. 4. Динаміка розвитку параметрів особистості педагогів КГ

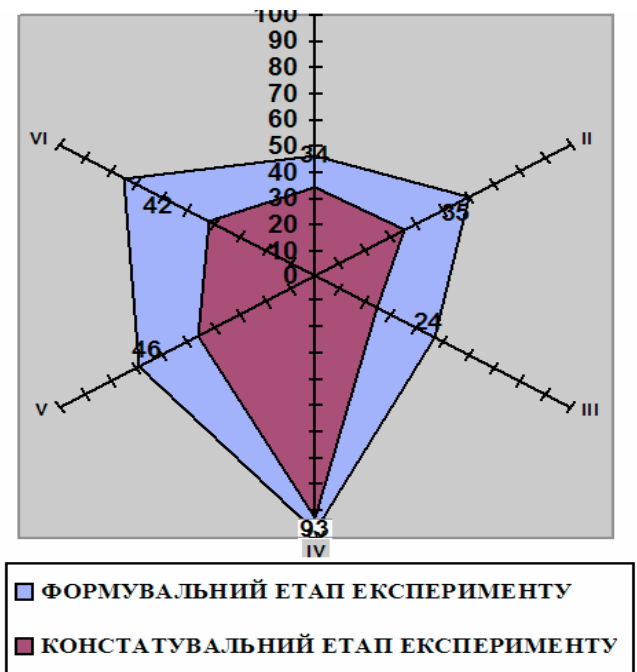

Рис. 5. Динаміка розвитку параметрів особистості педагогів ЕГ

В експериментальній групі виявлено позитивну динаміку розвитку всіх представлених параметрів, зокрема показників рівня сформованості творчого потенціалу, емпатійності, локусу контролю і комунікативної культури. Найменші якісні зміни спостерігаються у розвитку духовності і рольового репертуару. Це засвідчує про те, що зазначені параметри є найбільш стабільними та стосуються найбільш глибинних аспектів особистості педагогів, а їх зміна може простежуватися у достатньо тривалий термін часу.

У контрольній групі виявлено деяку позитивну динаміку щодо розвитку локусу контролю та комунікативної культури. Це засвідчує про те, що зазначені аспекти більш відкриті формувальному впливові у межах традиційної системи неперервної педагогічної освіти, ніж інші аспекти особистості педагога.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й практичне розв'язання актуальної наукової проблеми розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін, що дозволило дійти таких **висновків**:

1. Розроблено та реалізовано методологічний базис проблемного поля дослідження щодо розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін, що охоплює дві методологічні площини – суб'єктно-інструментальну та об'єктно-системну.

Філософська методологія реалізує як традиційний зміст (діалектичні основи пізнання педагогічної дійсності, положення про єдність свідомості і діяльності, теорії і практики, відповідні парадигмальні положення класичної та постнекласичної науки, сучасні дослідження в галузі наукової методології, зокрема, методологічні принципи об'єктивності, всебічності, конкретності, історизму та ін.), так і авторські розробки (три рівня знань, три стратегії пізнання світу, зокрема й педагогічної реальності, постнекласичні аспекти пізнання та освоєння дійсності, логіко-евристична педагогіка).

Загальнонаукова методологія також вміщує як традиційні аспекти (системно-синергетичний, парадигмальний, смислоцентрований, цивілізаційно-середовищний, філософсько-антропологічний наукові підходи), так і авторські розробки (універсальна парадигма розвитку, діалектична модель розвитку світу в цілому та його аспектів зокрема, тріадний методологічний принцип структуралізації предметів та явищ Всесвіту).

Конкретно наукова методологія охоплює як культурологічний, компетентнісний, суб'єкт-суб'єктний наукові підходи, так і аналіз розвитку особистості педагога відповідно до трьох освітніх цілей розвитку людини.

Методика і техніка дослідження реалізує нормативну базу сучасної освіти, методи психолого-педагогічного дослідження та системно-методологічний спосіб дослідження базових категорій дослідження.

2. У результаті аналізу базових категорій проблеми розвитку особистості педагога визначено їх сутність як у контексті методологічних площин, так і в їх поєднанні шляхом поняттєвого синтезу. Відтак, здійснено визначення особистості та, зокрема, особистості педагога на категоріально-поняттєвому, концептуально-теоретичному, системно-моделювальному, системно-редукованому рівнях.

На *категоріально-поняттєвому рівні* особистість педагога розуміється як ідентичний тільки собі, неповторний, вільний, самодетермінований, творчий, рефлексуючий духовний транслятор соціокультурних цінностей і способів діяльності та перетворення реальності. Це людина, що здійснює соціалізацію вихованців та професійно виконує викладацьку і виховну роботу й характеризується підвищеним почуттям обов'язку і відповідальності, яка

безпосередньо впливає на формування особистості вихованців та покликана керувати процесом їх духовного, інтелектуального, емоційного, фізичного розвитку.

На *концептуально-теоретичному рівні* особистість педагога визначається відповідно до концептуальних площин, у контексті яких набуває певних характеристик: *поняттєво-семантичної* (розуміється як абстракція – всезагальна категорія, що відображає людину у всій її тотальності та цілісності); *екзистенційної* (постає новоутворенням, що забезпечує гармонію внутрішньої за зовнішньої сфер людини, онтологічну неперервність у часі і просторі – соціально-економічному, культурно-історичному, політико-ідеологічному, космосоціоприродному); *причинно-наслідкової* (характеризується такими якостями, як індивідуальність, унікальність у Всесвіті, самодетермінація, саморозвиток, самореалізація, саморегуляція, самоконтроль); *діяльнісної* (розуміється як така, що володіє мисленням та Я-концепцією – рефлексією та самосвідомістю – та виявляє творчу життєдіяльність, яка постає самодостатньою сутністю, тобто творчістю заради творчості); *ціннісно-світоглядної* (виявляє цілеспрямованість, незавершеність, спрямованість до самовдосконалення та вищих форм буття Всесвіту – "Вищого розуму", Вищій Реальності, Абсолюту та реалізується як сутність, що постає вищою цінністю людського та суспільного буття); *соціальної* (розуміється як така, що характеризується здатністю до самовідстороненості, емпатії, самообмеження, злиття зі світом та реалізує соціальний характер, тобто виявляє відповідальність – активну життєву позицію та формується в результаті соціалізаційних процесів через механізми соціально-рольової ідентичності).

3. Досліджено цивілізаційні зміни та тенденції розвитку освіти й особистості педагога, зокрема, розглянуто сутність та механізми цивілізаційних змін в епоху трансформації сучасного суспільства в новий інформаційний стан, що здійснюється за умов глобальної системної кризи людства і синтетичної революції в механізмах цивілізаційного розвитку, яка охоплює як системну, людську, інтелектуально-інноваційну, квалітативну, рефлексивно-методологічну, освітню складові. У зв'язку з цим доведено, що система цивілізаційних змін, яка реалізує перехід людства у нових інформаційно-людинотвірний стан, охоплює освітньо-педагогічні, соціально-економічні, історико-культурні, світоглядно-ідеологічні, науково-парадигмальні, екологічно-демографічні, популяційно-генетичні тенденції.

Доведено, що за умов сучасних глобальних трансформацій розвиток особистості педагога набуває цивілізаційного сенсу, а його мета може бути обґрунтована в межах нової постнекласичної міждисциплінарної парадигми науки, що реалізовується через нові парадигмальні аспекти психолого-педагогічної теорії і практики.

З'ясовано суперечності сучасної системи освіти: між швидким темпом приросту знань у сучасному світі й обмеженими можливостями їх засвоєння

індивідом; між новими ціннісними орієнтирами освіти і її традиційною структурою. На рівні професійної освіти зазначене актуалізує проблему "напіврозпаду" компетенції фахівця, а на рівні загальної педагогіки та історії педагогіки виявляє вичерпаність основної педагогічної парадигми. Останнє потребує її зміни, яка відбувається через феномен поліпарадигмальності – існування розмаїття педагогічних концепцій, технологій, методик, систем, які утворюються через недостатність у сучасній педагогічній науці теоретично вивірених, всесторонньо обґрунтованих і доведених, строго контрольованих і відтворених експериментом законів.

За таких умов обґрунтовано необхідність зміни сучасної та впровадження нової освітньої парадигми – "рефлексивної", "дослідницької", "активістської", "проблемноцентриської", "критично мисленнєвої", "людиномірної", "ноосферної", "глобальної", "холістичної", "синергетичної", що пов'язано як з кристалізацією позараціонального знання (імпліцитного, інтуїтивного, трансцендентного), так і з формуванням у суб'єктів навчання інтегрованого світорозуміння.

4. Проаналізовано провідні теорії та концепції розвитку особистості на концептуальному та міждисциплінарному рівнях у вітчизняних та зарубіжних джерелах у контексті універсальної парадигми розвитку у філософському, антропологічному, соціологічному, психологічному та педагогічному вимірах. Це дозволило дійти висновку про такі загальні ознаки та характеристики особистості, як: 1) наявність індивідуальності, що відрізняє конкретну особистість від решти інших та характеризується особистісним началом, "Я" людини – унікальної і тотожної тільки собі сутності; 2) особистість тлумачиться як абстракція, узагальнення, в основі яких покладено висновки про вивчення людини та спостереження за нею; 3) особистості притаманні якості, що реалізують її онтологічну неперервність, цілісність життєвої траєкторії, стабільність поведінки, зв'язок минулого, теперішнього та майбутнього; 4) особистість, що постає результатом соціалізаційних процесів людини, невіддільна від духовно-етичного, сакрально-божественного аспекту людського буття та характеризується здатністю до свободи та самодетермінації – внутрішньої мотивації поведінки і діяльності (які виявляють такі аспекти, як надситуативність, творчість, саморозвиток); 5) особистість характеризується волею – здатністю здійснювати вольове зусилля, саморегуляцію, самоконтроль, а також наявністю свідомості та самосвідомості (Я-концепція); 6) особистість – це принципово мисляча істота, якій притаманна емпатійність – вміння прийняти точку зору іншої людини, що постає головною ознакою мудрої людини; 7) особистість, що виявляє необхідність у діяльності, вищим проявом якої є творчість, характеризується здатністю як до самовдосконалення, самореалізації, так і до вдосконалення свого соціоприродного оточення.

З'ясовано, що динаміка оцінки вчителями своїх наявних та ідеальних професійних якостей виявляє зниження самооцінки, а потім її підвищення;

самооцінка громадянських та особистісних якостей при цьому поступово підвищується. Рівень особистісної активності педагога, мотивація до пізнавальної діяльності з набуттям педагогічного стажу не знижуються. Розвиток професійної деформації особистості вчителя зумовлюється такими чинниками, як репродуктивний спосіб організації навчальної діяльності та авторитарна позиція. Доведено, що на особливу увагу потребує ціннісно-духовний розвиток педагога, його "глибинно-ціннісна мотивація".

5. Обґрунтовано авторську концепцію особистості педагога як трансцендентальної сутності. Залучення її до аналізу проблемного поля дослідження дозволило з'ясувати: цивілізаційні зміни, що виражають цілісний цикл локального та глобального розвитку суспільства, виявляють закономірності розвитку педагога загалом та його особистості зокрема у контексті "освітнього маршруту" та неперервної освіти, що реалізує певні еталонні (закономірні) зміни, які підсилюються кризовими явищами в освіті. За такого підходу, з точки зору методології синергетики, всі послідовні етапи розвитку особистості педагога у кризовій фазі загострюються і співіснують у часі і просторі, тобто реалізуються як єдиний фрактальноподібний процес. У зв'язку з цим у всій повноті актуалізуються компоненти особистості педагога, що відповідають цивілізаційним трансформаціям. Останні зумовлюють низку освітніх змін у таких сферах, як парадигма навчання і пізнання; місія та мета освіти; парадигма педагогічного впливу та його предмету (об'єкту); освітній процес; погляд на людину та моделі її існування; освітній маршрут, відносини учасників освітнього процесу; мотиви педагогічної діяльності.

Виявлено певні особливості особистісних трансформацій педагогів: 1) прискорений розвиток самосвідомості і рефлексії внаслідок глобальних та локальних кризових явищ, які руйнують звичні рольові установки та вимагають залучення рефлексії – механізму орієнтації у внутрішньому та зовнішньому екзистенційному просторах; 2) підвищення потреби педагога у підтримці особистісної та національної ідентичності під впливом інформаційного потопу та поширення глобалізаційних та кіберсоціалізаційних процесів; 3) трансформація ціннісно-сислової системи сучасного педагога у певних напрямках (розвиток аксіосфери у тих учителів, які не володіли чіткою системою ціннісних орієнтацій; домінування у деяких педагогів ціннісних орієнтацій прагматичного характеру; зсув у частини педагогів ціннісних орієнтацій у бік духовних життєвих сенсів); 4) значний розвиток вольового потенціалу педагогів через потребу швидко й ефективно реагувати на сучасні цивілізаційні виклики; 5) порушення його життєвих установок, що зумовлюють розвиток особистісного механізму самодетермінації як позитивної стратегії виживання у час руйнування традиційних цивілізаційних форм існування соціуму; 6) хаотизація життєвого простору педагога, що вимагає від нього пошуку визначеності абсолютних важелів керування світом, що, у свою чергу, виявляє потребу у Вищій Реальності як механізму гармонії, справедливості,

впорядкованості світу; 7) неврівноважена динаміка кризових суспільних процесів виявляє прагнення педагога у пошуку духовного сенсу життя та педагогічної діяльності у напрямі реалізації педагогічної місії.

Доведено, що кризовий лад сучасного життя виявляє ситуацію, коли діалектичний механізм розвитку особистості функціонує найбільш ефективно, що зумовлює динамічний розвиток особистості педагога, який спрямовується на трансцендентальну мету – ідеальне суспільство майбутнього.

Обґрунтовано відповідний психолого-педагогічний механізм розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін, який виявляє творчу педагогічну діяльність – ключовий момент розвитку особистості педагога. Ця діяльність реалізує внутрішню мотивацію та під впливом цивілізаційних змін активізує розвиток самодетермінованого начала педагога – його свободу і відповідальність. Останнє, у свою чергу, сприяє утвердженню самосвідомості, творчого педагогічного мислення, цілепокладання як здатності педагога до вольових дій, що дозволяють формувати здоровий спосіб життя, розвивати функції саморегуляції та підтримувати оптимістичний світогляд, який спрямовує як до любові й патріотизму, так і утвердження головної суспільної цінності – Творця (Абсолюту) як гаранта та організатора всесвітньої гармонії. Зазначене дозволяє педагогу усвідомлювати та здійснювати власну педагогічну місію, яка полягає в самовдосконаленні та саморозвитку – умови гармонізації соціально-педагогічного середовища.

6. У результаті аналізу особистості педагога на *системно-моделювальному* рівні представлено авторське визначення особистості – божественна за своєю природою трансцендентальна сутність людини і світу, що виявляється як одвічно задана мета еволюції та характеризується діалектичним чином взаємопов'язаними особистісними якостями (компонентами), які актуалізуються в процесі трансцендування людиною основних категорій буття і проявляються в здатності особистості до творчої діяльності, свободи, волевиявлення, самосвідомості, цілепокладання, а також саможертвності й любові.

Завдяки *процедурі системної редуції* з'ясовано конкретні характеристики особистості педагога, які охоплюють певні громадянсько-особистісно-фахові якості, що реалізуються у низці характеристик: 1) бачення і розуміння цілісності космосоціоприродного світу; 2) перебування в гармонійній єдності зі світом, тобто його втілення та трансляція учням у цілісності та повноті, 3) уособлення педагогом світу як такого, що сповнений божественним, гармонійним сенсом та має мету у досягненні учнями стану самосвідомості (як головного аспекту особистості) та індивідуально-колективного щастя. Останнє передбачає єдність людей (як представників певного соціуму та всього людства) завдяки любові, загальної мети, творчої праці і співпраці. При цьому реалізація педагогом принципу цілісності світу передбачає його спроможність дистанціюватися (тобто трансцендувати) від цього світу як чогось цілого,

тотального, що передбачає його здатність бути вільною від світу сутністю, володіти самосвідомістю (рефлексією), бути спроможним до самозречення, тобто до любові (до дітей) та саможертвності. Уособлення педагогом світу, сповненого гармонійного сенсу, передбачає його здатність бути ідеалом, взірцем, авторитетом для учнів.

Процес трансляції педагогом зовнішнього та внутрішнього світу учням у гармонійній цілісності та повноті передбачає наявність педагогічного покликання, певної місії щодо навчання, виховання та розвитку школярів у напрямі досягнення божественної (для віруючих) та гармонійної (для невіруючих) мети існування людини і соціуму. Це, у свою чергу, потребує розвитку відповідних професійно-особистісно-громадянських якостей педагога, найсуттєвіші з яких – воля, самосвідомість, креативність, патріотизм як мета громадянського виховання, любов, уміння мотивувати учнів на розвиток та саморозвиток – постають механізмом та сутністю його самореалізації.

Побудовано концептуальну модель розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін та обґрунтовано інтегральну модель на рівні *загального* (у межах загальної теорії систем), *особливого* (у контексті особистісних, професійних та громадянських якостей педагога відповідно до компонентів особистості педагога – самосвідомо-рефлексивного; цільового, ціннісно-смислового; вольового; вільного, самодетермінованого; божественно-творчого; саможертвно-емпатійного) й *одиночного* (в аспекті розгляду структури особистості конкретних педагогів).

У зв'язку з цим механізм становлення, розвитку та саморозвитку педагога як особистості, фахівця, громадянина досліджено у трьох методологічних площинах теоретичного розгляду та у процесі обґрунтування концепції особистості як трансцендентальної сутності (що дозволило виявити певний формувальний зміст розвитку особистості вчителя) завдяки використанню ресурсу логіко-евристичної педагогіки та педагогіки життєвих фактів.

7. Розроблено науково-методичну систему та методику розвитку особистості педагога, яка передбачала створення відповідного розвивального соціально-педагогічного середовища, що сприяє розвитку відповідних професійно-особистісних якостей, зокрема, актуалізації компонентів особистості. Науково-методична система охоплює: певні концептуальні основи; систему цивілізаційних змін; суб'єкти освіти; компоненти особистості педагога; критерії, рівні та показники розвитку; траєкторію розвитку особистості педагога у системі неперервної післядипломної освіти; етапи її організації навчання та саморозвитку; діагностичний інструментарій; науково-методичне забезпечення; науково-дослідницький комплекс; методику розвитку особистості педагога (відповідні форми, методи, змістові лекційні модулі); самоосвітню діяльність та її результат – педагог як гармонійна особистість, компетентний фахівець та громадянин-патріот, що відповідає сучасним цивілізаційним змінам.

У ході педагогічного експерименту отримано результати, що засвідчують про ефективність розробленої концептуальної моделі та обґрунтованої науково-методичної системи розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін. Відтак, мету наукового пошуку досягнуто, а його завдання розв'язано.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми та потребує подальшого поглибленого теоретичного та практичного вивчення шляхів розвитку особистості педагога на більш тривалому відрізку часу у процесі розвитку та саморозвитку особистості педагога в умовах загальноосвітнього навчального закладу. При цьому важливим перспективним напрямом наукових розвідок вважаємо лонгitudне дослідження щодо з'ясування особливостей розвитку найбільш глибинних – духовного та рольового – аспектів особистості педагога.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. *Вознюк О. В.* Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : [монографія] / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с. – 44 авт. арк.

2. *Вознюк О. В.* Інноваційні підходи до організації знань у системі професійно-педагогічної підготовки / О. В. Вознюк // Професійна освіта : інноваційні технології та методики : [монографія] / [О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, О. В. Вознюк та ін.] ; за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 82–102. – 1,9 авт. арк.

3. *Вознюк О. В.* Аналіз еталонного акме-синергетичного середовища на прикладі виховного закладу А. С. Макаренка / О. В. Вознюк // Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : [монографія] / [О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, О. В. Вознюк та ін.] ; за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 146-163. – 0,8 авт. арк.

4. *Вознюк А. В.* Философские основания педагогической аксиоматики : : [монографія] / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк. – Житомир, Изд. ЖГУ им. И. Франко, 2011. – 564 с. – 35 авт. арк.

5. *Вознюк О. В.* Суб'єкт-суб'єктна особистісно орієнтована парадигма як головний критерій виявлення педагогічних міфів / О. В. Вознюк // Професійна педагогічна освіта : особистісно орієнтований підхід : [монографія] / [О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, О. В. Вознюк та ін.] ; за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 79-123. – 0,8 авт. арк.

6. *Вознюк О. В.* Интегральная концепция соматического и духовного здоровья личности : [монографія] / А. В. Вознюк ; под ред. А. А. Дубасенюк. – Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2013. – 716 с.

7. *Вознюк А. В.* Розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних

змін: теорія і практика : [монографія] / О. В. Вознюк ; за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2013. – 604 с.

8. *Вознюк О.В.* Інтегральний підхід до формування духовно-моральних цінностей молоді / О.В. Вознюк // Нові технології навчання : зб. наук. праць. – Київ-Вінниця, 2009. – № 58. – Ч. 2. – С. 320-327.

9. *Вознюк О.В.* Особливості ціннісно-психологічного аспекту педагогічної теорії і практики / О.В. Вознюк // Вісник національної академії оборони. – 2009. – № 4 (12). – С. 5–11.

10. *Вознюк О.В.* Парадигмальні зміни в педагогічній теорії: проблеми і перспективи / О.В. Вознюк // Вісник національної академії оборони. – 2009. – № 5 (13). – С. 21–26.

11. *Вознюк О.В.* Розвиток ціннісно-психологічного аспекту педагогічної теорії і практики / О.В. Вознюк // Зб. наук. праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : ВІКНУ, 2009. – Вип. 21. – С. 242-249.

12. *Вознюк О.В.* Інтегральний підхід до аналізу проблем професійної освіти / О.В. Вознюк // Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журнал. – 2009. – № 2. – С. 11–20.

13. *Вознюк О.В.* Побудова інтегральної педагогічної парадигми: постановка проблеми / О.В. Вознюк // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – № 48. – С. 22–26.

14. *Вознюк О.В.* Проблема наукової і предметної інтеграції знань у системі професійної підготовки / О.В. Вознюк // Вісник національної академії оборони. – 2010. – № 1 (14). – С. 20–24.

15. *Вознюк О.В.* Фрактально-голограмний підхід до побудови соціально-педагогічного середовища: теорія і практика / О.В. Вознюк // Нові технології навчання: зб. наук. праць. – Київ-Вінниця, 2010. – № 62. – С. 36-42.

16. *Вознюк О.В.* Новітні підходи до організації науково-педагогічного знання / О.В. Вознюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / [редкол. І.А.Зязюн (гол.)]. – Київ-Вінниця: Тов. фірма "Планер", 2010. – Вип. 24. – С. 259-263.

17. *Вознюк О.В.* Цілісно-системний підхід до аналізу педагогічної творчості / О.В. Вознюк // Вісник Житомирського державного університету. 2010. – № 52. – С. 40–43.

18. *Вознюк О.В.* Аналіз деяких результатів системних досліджень у вітчизняній і польській педагогічній науці / О.В. Вознюк // Українська Полоністика. – Житомир, 2010. – Вип. 7. – С. 137–145.

19. *Вознюк О.В.* До проблеми обґрунтування інтегральної педагогічної парадигми / О.В. Вознюк // Нові технології навчання : зб. наук. праць. – Київ-Вінниця, 2010. – № 66. – С. 154-159.

20. *Вознюк О.* Теоретико-методологічні засади професійного розвитку

особистості педагога в умовах цивілізаційних змін / О.В. Вознюк // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – Спецвип. 5. – Ч. II. – С.17-26.

21. *Вознюк О.В.* Сучасні наукові підходи до аналізу професійного розвитку педагога / О.В. Вознюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2010. – № 3. – С. 38-43.

22. *Вознюк О.В.* Проблема наукової й предметної інтеграції знань / О.В. Вознюк // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2010. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 179-184.

23. *Вознюк А.В.* Изменение традиционной парадигмы преподавания точных дисциплин: от мифа и сказки к подлинному пониманию Вселенной / А.В. Вознюк // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия педагогика, психология. – 2010. – № 2 (2). – С. 32-36.

24. *Вознюк А.В.* К вопросу об обосновании холистической парадигмы образования / А.В. Вознюк // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия педагогика, психология. – 2010. – № 3 (3). – С. 34-41.

25. *Вознюк А.В.* Интегральный подход к проблеме образовательных целей развития человека / А.В. Вознюк // Вестник Московского государственного областного социально-гуманитарного института : Гуманитарные науки. – 2010. – № 2 (10). – С. 183-192.

26. *Вознюк А.В.* Процесс достижения акме как фазовое (критическое) явление: постановка проблемы / А.В. Вознюк // Акмеология 2011. Методологические и методические проблемы [под ред. Н. В. Кузьминой, Е. Н. Жариновой]. – СПб.: Из-во НУ "Центр стратегических исследований", 2011. – С. 57-65.

27. *Вознюк О.В.* На шляху до побудови холістичної парадигми освіти / О.В. Вознюк // Нові технології навчання: зб. наук. праць. – Київ-Вінниця, 2011. – Вип. 66. – Ч. 1. – С. 62–66.

28. *Вознюк О.* Психолого-педагогічні чинники ефективної педагогічної дії у системі професійної підготовки / О.В. Вознюк // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка, 2011. – Вип. XXXVII. – С. 58-61.

29. *Вознюк О. В.* Системне узагальнення концептуальних підходів до професійно-педагогічної підготовки: здобутки польських та українських науковців / О.В. Вознюк // Українська Полоністика. – Житомир, 2011. – Вип. 8. – С. 96–107.

30. *Вознюк О.В.* Методологічні засади креативної освіти: визначення понять / О.В. Вознюк // Нові технології навчання : зб. наук. праць. – Київ-Вінниця, 2011. – Вип. 69. – Ч. I. – С. 48-53.

31. *Вознюк О.В.* Вища освіта: цивілізаційні виклики та перспективи розвитку / О.В. Вознюк // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип.

357 : Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 34-39.

32. *Вознюк О.В.* Творчість, інтелект, обрадованість: генетичні особливості і точки перетину / О.В. Вознюк // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика: зб. наук. праць. – К.: Інформаційні системи, 2011. – Вип. 5. – С. 159-165.

33. *Вознюк О.В.* Особистісний аспект професійного становлення сучасного фахівця педагога / О.В. Вознюк // *Spoleczenstwo i Edukacja Miedzynarodowe Studia Humanistyczne*. – Legnica 2012. – Nr 2/2012. – С. 350-372.

34. *Вознюк О.В.* Творчі якості педагога як детермінанти його творчого мислення / О.В. Вознюк // Нові технології навчання: зб. наук. праць. – Київ-Вінниця, 2012. – Вип. 71. – С. 52-57.

35. *Вознюк О.В.* Синергетично-кібернетичний підхід до управління освітньою системою регіону / О.В. Вознюк // Вісник Житомирського державного університету. – 2012. – № 61. – С. 60-64.

36. *Вознюк О.В.* Психолого-педагогічні механізми розвитку особистості педагога // Нові технології навчання: зб. наук. праць. – Київ-Вінниця, 2012. – Вип. 73. – Ч. 1. – С. 45-52.

37. *Вознюк О. В.* Теоретичні засади організації засобів навчання у системі освіти / О. В. Вознюк // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Педагогічна думка, 2012. – Вип. 12. – С. 56–63.

38. *Вознюк О.В.* Цивілізаційні виклики освіти дорослих / О.В. Вознюк // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. праць. – К.: Едельвейс, 2012. – Вип. 5. – С. 96-103.

39. *Вознюк О.В.* Професійний розвиток педагога в Польщі та провідних країнах світу / О.В. Вознюк // Українська Полоністика. – Житомир, 2012. – Вип. 9. – С. 176–185.

40. *Вознюк О.В.* Головні аспекти розвитку особистості педагога: польський та український напрями дослідження / О.В. Вознюк // Українська Полоністика. – Житомир, 2013. – Вип. 10. – С. 150-158.

41. *Вознюк О.В.* Діагностичний інструментарій дослідження розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін / О.В. Вознюк // Нові технології навчання : зб. наук. праць. – Київ, 2013. – Вип. 76. – С. 183-188.

42. *Вознюк О.В.* Програма та хід педагогічного експерименту щодо розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін / О.В.Вознюк // Нові технології навчання : зб. наук. праць. – Київ, 2013. – Вип. 78. – С. 134-142.

43. *Вознюк О.В.* Модель особистості педагога / О.В. Вознюк // Нові технології навчання : зб. наук. праць. – Київ, 2013. – Вип. 79. – С. 231-239.

44. *Вознюк О.* Знаннєва інтеграція як основа інтердисциплінарності педагогіки / О. Вознюк // *Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny* [pod red. Z. Szaroty, F. Szioska]. – Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologi Eksploatacji, 2013. – S.707-717.

45. *Вознюк А.В.* Информационная концепция здоровья личности / А.В.Вознюк // Акмеология 2013. Методологические и методические проблемы / [под ред. Н. В. Кузьминой, Е. Н. Жариновой]. – СПб.: Из-во "Центр стратегических исследований", 2013. – Вып. 22– С. 37-46.

ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ АПРОБАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

46. *Вознюк О.В.* Неперервна освіта у світлі сучасних євроінтеграційних тенденцій / О.В.Вознюк // Інтеграція системи безперервної освіти України в європейський освітній простір: стан, проблеми, перспективи : матеріали Міжн. наук.-прак. конф. Серія : Педагогіка і психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 468. – С. 71-79.

47. *Вознюк А. В.* Новая парадигма образования: достижение акме средствами синергетики // О.В. Вознюк // Проблемы университетского образования. Компетентностный подход в образовании : сб. матер. IV Всерос. научн.-метод. конф. Тольятти, 10-11 декабря 2009 г. В 3-х т [под общ.ред. Г.Н. Тарасовой]. – Тольятти: ТГУ, 2009. – Т.1. – С. 43-48.

48. *Дубасенюк О. А.* Професійно-педагогічні задачі: типологія та технологія розв'язання : [навч. посіб.] / О.А. Дубасенюк, О.В. Вознюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Імені Франка, 2010. – 272 с. – 10,1 авт. арк.

49. Методологія наукової діяльності : [навч. посіб.] / Д.В. Чернілевський, М.І.Томчук, О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, В.І. Захарченко, О.В.Вознюк, Н.З. Сіранчук [за ред. професора Д. В. Чернілевського]. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. – 364 с. – 0,7 авт. арк.

50. *Вознюк О. В.* Системна концепція функціонування науково-педагогічних шкіл: особистісний акцент / О.В.Вознюк // Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : зб. наук. праць [за ред. В. Кременя, Т. Левовицького]. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – С. 344-356.

51. *Вознюк А.В.* Холистическая парадигма образования: проблемы, опыт обоснования / А.В.Вознюк // Человек и общество: на рубеже тысячелетий: матер. Межд. научн. конф. [под общей ред. проф. О.И. Кирикова]. – Москва: Наука: информ; Воронеж: ВГПУ, 2012. – Вып. 54. – С.33-44.

52. *Вознюк А.В.* Образование и педагог в XXI столетии: междисциплинарный контекст / А.В.Вознюк // Актуальные проблемы педагогической теории и практики : мат. Межд. науч. конф. [под общей ред. проф. О.И. Кирикова]. – Москва: Наука: информ; Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2013. – Вып. 30. – С. 78-87.

53. *Вознюк А.В.* Личность как трансцендентальная сущность / А.В.Вознюк // Актуальные проблемы педагогической теории и практики : мат. Межд. науч. конф. [под общей ред. проф. О.И. Кирикова; проф. Н.И. Сметанского]. – Москва: Наука: информ; Воронеж: Воронежский

государственный педагогический университет, 2013. – С. 53-60.

ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

54. *Вознюк О.В.* Історико-соціетальні засади духовності українського народу та його сучасна цивілізаційна роль / О.В. Вознюк // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – Т.6. – С. 75-92.

55. *Вознюк О.В.* Фрактально-голограмний підхід до побудови соціально-педагогічного середовища: теорія і практика / О.В. Вознюк // Креативна педагогіка : наук.-метод. зб. / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2010. – Вип. 1. – С. 34-40.

56. *Вознюк О.* Концептуальні засади професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін / О.В. Вознюк // Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти: зб.наук.праць [за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Світлани Сисоевої]. – Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2011. – С. 79-84.

57. *Вознюк А.В.* Связь духовного и соматического здоровья человека в поле социального конфликта / О.В. Вознюк // Магістр медсестринства. – 2012. – № 1 (7). – С. 10-16.

58. *Вознюк А.В.* Парадигма целостности современного естествознания / А.В. Вознюк // Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження. – Київ: ЦГО НАН України. – 2012. – № 27. – С. 235-249.

59. *Вознюк О.В.* Неперервна освіта як провідна тенденція сучасного світу / О.В. Вознюк // Андрагогічний вісник. – 2012. – Вип. 1. – С. 50-57.

АНОТАЦІЇ

Вознюк О.В. Теоретико-методологічні засади розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін. – Рукопис

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2014.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й практичне розв'язання наукової проблеми розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін.

Розроблено і реалізовано методологічний базис дослідження; проаналізовано категоріально-поняттєвий апарат проблеми розвитку особистості педагога, цивілізаційні зміни та тенденції розвитку освіти й особистості педагога; розглянуто сутність та механізми цивілізаційних змін в епоху трансформації сучасного суспільства в новий інформаційний стан; проаналізовано провідні теорії та концепції розвитку особистості на

міждисциплінарному рівнях у вітчизняних та зарубіжних джерелах у контексті універсальної парадигми розвитку у філософському, антропологічному, соціологічному, психологічному та педагогічному напрямках.

Побудовано концепцію особистості педагога як трансцендентальної сутності, доведено, що кризовий лад сучасного життя виявляє ситуацію, коли діалектичний механізм розвитку особистості функціонує найбільш ефективно, через що розвиток особистості педагога набуває динамічності та спрямовується на трансцендентальну мету – ідеальне суспільство майбутнього.

Обґрунтовано та експериментально перевірено концептуальну модель розвитку особистості педагога, інтегральну модель особистості педагога, науково-методичну систему, психолого-педагогічний механізм розвитку та саморозвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін.

Ключові слова: розвиток, цивілізація, цивілізаційні зміни, педагог, учитель, особистість, педагогічні формації та цивілізації, модель особистості педагога, цивілізаційні зміни.

Вознюк А.В. Теоретико-методологические основы развития личности педагога в условиях цивилизационных изменений. – Рукопись

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01. – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Житомир, 2014.

В диссертации осуществлено теоретическое обобщение и практическое решение научной проблемы развития личности педагога в условиях цивилизационных изменений.

Разработан и реализован методологический базис исследования проблемного поля развития личности педагога в условиях цивилизационных изменений, охватывающий две методологические плоскости – субъектно-инструментальную и объектно-системную.

Проанализирован категориально понятийный аппарат проблемы развития личности педагога, что позволило описать базовые категории как в контексте методологических плоскостей, так и в их сочетании путем понятийного синтеза.

Исследованы цивилизационные изменения и тенденции развития образования и личности педагога, в частности, рассмотрены сущность и механизмы цивилизационных изменений в эпоху трансформации современного общества в новое информационное состояние, которая осуществляется в условиях глобального системного кризиса человечества благодаря синтетической революции в механизмах цивилизационного развития, охватывающая как системную и человеческую революцию, так и интеллектуально-инновационную, квалитативную, рефлексивно-

методологическую, образовательную революции. Это позволило обосновать систему цивилизационных изменений, которая реализует переход человечества в новое информационно-человекомерное состояние, охватывающий образовательно-педагогические, социально-экономические, историко-культурные, мировоззренческо-идеологические, научно-парадигмальные, эколого-демографические, популяционно-генетические тенденции развития современной цивилизации.

Показано, что развитие личности педагога приобретает цивилизационный смысл вследствие того, что именно в условиях нынешних цивилизационных изменений цель развития личности педагога, которая может быть обоснована благодаря новой постнеклассической междисциплинарной парадигме науки, предстает как чрезвычайно актуальная и может быть достигнута благодаря новейшим парадигмальным аспектам психолого-педагогической теории и практики, обнаруженным в результате анализа развития педагогической действительности и личности педагога.

Проанализированы значимые личностно-профессиональные качества педагога, а также ведущие теории и концепции развития личности на концептуальном и междисциплинарном уровнях в отечественных и зарубежных источниках в контексте универсальной парадигмы развития в философском, антропологическом, социологическом, психологическом и педагогическом направлениях изучения предметного поля.

Обоснована авторская концепция личности педагога как трансцендентальной сущности. Привлечение данной концепции позволило выяснить, что анализ цивилизационных изменений, выражающих целостный цикл локального и глобального развития человеческой цивилизации, обнаруживает закономерности развития педагога в целом и его личности в частности в контексте образовательного маршрута и непрерывного образования, реализующего эталонные (закономерные) изменения. Последние усиливаются кризисными явлениями в образовании на каждом из этапов развития личности педагога, когда с точки зрения методологии синергетики все последовательные этапы в кризисной фазе обнаруживают обострение и сосуществование во времени и пространстве, то есть реализуются как единый фрактальноподобный процесс.

Выявлено, что кризисный строй современной жизни обнаруживает как положительные, так и отрицательные аспекты развития педагога, а также инициирует ситуацию, когда диалектический механизм развития личности функционирует наиболее эффективно, благодаря чему развитие личности педагога приобретает динамичность и ориентируется на трансцендентальную цель – идеальное общество будущего.

Обоснована и апробирована концептуальная и интегральная модель, научно-методическая система, психолого-педагогический механизм развития и саморазвития личности педагога в условиях цивилизационных изменений.

В ходе педагогического эксперимента получены результаты, свидетельствующие об эффективности разработанной концептуальной модели и научно-методической системы развития личности педагога в условиях цивилизационных изменений.

Ключевые слова: развитие, цивилизация, педагог, личность, личность учителя, педагогические формации и цивилизации, модель личности педагога, цивилизационные изменения.

Voznyuk O.V. Theoretical and methodological foundations of the development of pedagogue's personality in the conditions of civilization transformations. – Manuscript

The thesis for Doctor's degree of Pedagogical Sciences on the specialty 13.00.01 – Pedagogics and History of Pedagogics – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2014.

The thesis presents a theoretical synthesis and practical solution of the scientific problems of teacher's personality development in the conditions of civilization transformations.

The methodological basis of the research is developed and implemented; the categorial-conceptual apparatus of the problems teacher's personality development is analyzed as well as the civilizational changes and trends in the education and teacher's personality development; the essence and the mechanisms of of civilization changes in the era of transformation of modern society into the state of a new information state; key theories and concept of personality development at the conceptual and interdisciplinary levels in domestic and foreign sources in the context of the universal paradigm of development in philosophical, anthropological, sociological, psychological and pedagogical spheres are analyzed.

The concept of teacher's personality being the transcendental essence is built; it is grounded that the crisis of the modern ways of life reveals the situation where the dialectical mechanism of teacher's personality functions most efficiently, hence the development of teacher's personality gains dynamics and is directed at the transcendental goal – the ideal society of the future.

A conceptual model of teacher's personality development; the integral model of teacher's personality; the scientific and methodical system as well as the psychopedagogical mechanism of teacher's development and self-development in the conditions of civilizational transformations are substantiated and verified.

Keywords: the development; the civilization; the teacher; teacher's personality; pedagogical formations and civilizationsl the model of the teacher's personality; civilizational changes.

ВОЗНІЮК ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В УМОВАХ
ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня доктора педагогічних наук